

UV RAPPORT 2013:50
ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Stadsgårdar i den medeltida stadens utkant

Östergötland
Skänninge
Kvarteret Fogden 4–6, Radiatorn 4, Magasinet samt Linköpingsgatan

Dnr 422-00204-2009

Jeanette Gustavsson

UV RAPPORT 2013:50
ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Stadsgårdar i den medeltida stadens utkant

Östergötland

Skänninge

Kvarteret Fogden 4–6, Radiatorn 4, Magasinet samt Linköpingsgatan

Dnr 422-00204-2009

Jeanette Gustavsson

Riksantikvarieämbetet
Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Öst)
Roxengatan 7
582 73 Linköping
Tel 010-480 81 40
Fax 010-480 81 73

e-post uvost@raa.se
e-post fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

© 2013 Riksantikvarieämbetet
UV Rapport 2013:50

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2012. Medgivande I 2012/0744.
Grafisk form Britt Lundberg
Kartografi Lars Östlin
Foto RAÄ, UV Öst samt Lena Engström (fyndfoto)
Tryck/utskrift E-print, Stockholm 2013

Innehåll

Inledning	6
Undersökningens förutsättningar	6
Inledning	6
Antikvarisk bakgrund	7
Arkeologisk potential	7
Mål	8
Inledning	8
Kvarteret Fogden	8
Kvarteren Radiatorn och Magasinet samt Linköpingsgatan	8
Metod	9
Inledning	9
Den planerade metoden	9
Genomförande	9
Kvarteret Fogden	9
Kvarteret Radiatorn, Magasinet och Linköpingsgatan	10
Resultat	11
Kvarteret Fogden	11
Kvarteren Radiatorn och Magasinet samt Linköpingsgatan	11
Sammanfattning	11
Fas 1. Tidigmedeltida lämningar?	12
Inledning	12
Gropar	12
Fas 2. Odling före stadsbebyggelsen	13
Inledning	13
Vistenagatan	13
Odlingsjord	13
Fas 3. Aktivitet i odlingsjordens övre del	16
Inledning	16
Avfallsgropar och aktivitet i stadsgårdsområdet	16
Brunn	18
Fas 4. Markberedning	20
Fyllnadssand	20
Fas 5. Stadsgårdarna bebyggs	20
Inledning	20
Vistenagatan	20
Tomtgränser	20
Byggnadslämningar på den östra tomten	23
Odlingsgsbäddar i söder	25
Byggnadslämningar på den västra tomten	25

Fas 6. Nyetablering efter branden	27
Inledning	27
Byggnadslämningar på den östra tomten	27
Byggnadslämningar på den västra tomten	29
Stenskodd brunn	30
Fas 7. Ombyggnation och stenläggning av gårdsplanerna	31
Inledning	31
Byggnadslämningar på den östra tomten	31
Byggnadslämningar på den västra tomten	31
Stenläggning av gårdsplanerna	31
Vistenagatan	31
Fas 8. Rasering	34
Fas 9. Odlingsjord och ängsmark	34
Byggnadslämningar i söder?	34
Fas 10. Järnvägen anläggs	34
Fyndmaterialet	36
Inledning	36
Kärl	36
Verktyg och redskap	36
Hantverksavfall och material	37
Personliga tillhörigheter och klädedräkt	37
Byggnadsdetaljer och inredning	37
Mynt	38
Naturvetenskapliga analyser	38
Djurben	38
Arkeobotanisk analys	38
Kvarteret Radiatorn	38
Kvarteret Magasinet, Sprättegatan	39
Linköpingsgatan	41
Utvärdering	42
Måluppfyllelse	42
Genomförande	43
Resultat	44
Referenser	45
Tryckta källor	45
Otryckta källor	45
Arkivmaterial	45
Administrativa uppgifter	46
Bilageförteckning	47

Fig 1. Skänninge med Vårfrukyrkan vid stadens torg. Till höger har de fyra undersökningsplatserna markerats.

- 1 Den stora undersökningen genomfördes utmed järnvägen.
- 2 De tre mindre undersökningarna gjordes vid kv Radiatorn.
- 3 Korsningen järnvägen–Linköpingsgatan.
- 4 Kv Magasinet (se även fig 2).

Under vintern och våren 2009 undersöktes medeltida stadsgårdar i kvarteret Fogden i Skänninge. Senare på året genomfördes också ett par mindre undersökningar i kvarteret Radiatorn, Linköpingsgatan och i kvarteret Magasinet vid Sprättegatan. Kvarteret Fogden är beläget i Skänninges utkant intill Vistenagatan som utgjorde den östra infartsvägen till staden under medeltiden. Där undersöktes spår efter äldre odling och minst tre faser av medeltida stadsbebyggelse på två eller tre olika stadsgårdar. Lämningarna bestod bland annat av syllstensrader, trägolv, stenlagda ytor, avfallsgropar och brunnar. I området för Vistenagatans medeltida sträckning dokumenterades två nivåer med stenläggningar. Undersökningen har bidragit med värdefull kunskap kring Skänninges medeltida historia, inte minst stadsgårdarnas disposition.

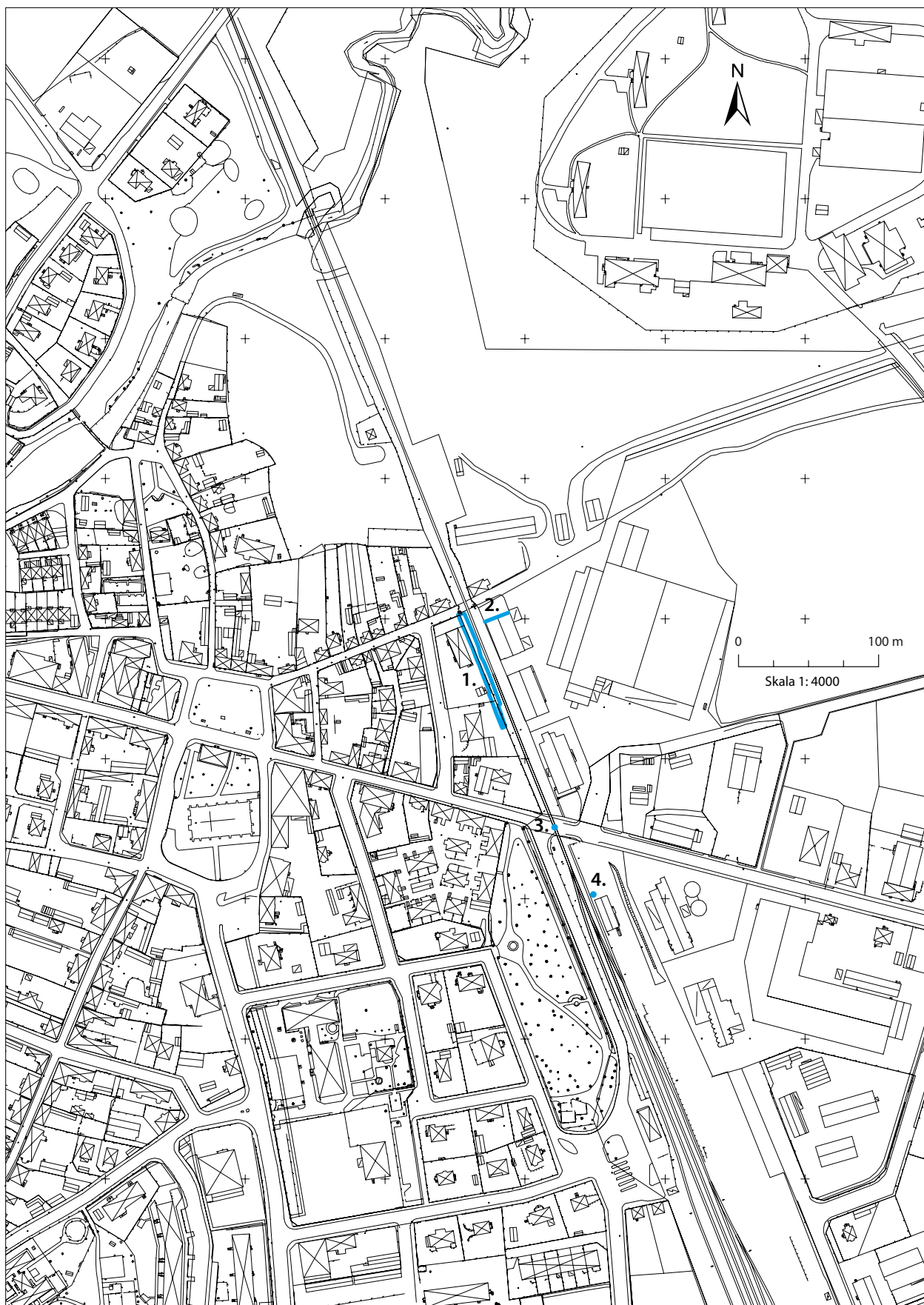

Fig 2. Karta "Undersökningsområdet var beläget i den östra utkanten av Skänninge intill järnvägsspåret."

Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV, är en uppdragsfinansierad del av Riksantikvarieämbetet som i huvudsak genomför arkeologiska undersökningar efter beslut enligt Lag (SFS 1988:950) om kulturminnen m m. Uppdragsverksamheten utför även konsultuppdrag i form av utredningar, kulturmiljöanalyser och planeringsunderlag. Den arkeologiska uppdragsverksamheten har ingen myndighetsfunktion.

Arkeologisk förundersökning

Stadsgårdar i den medeltida stadens utkant

Inledning

Under perioden 23 februari–30 april 2009 genomförde Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV Öst en arkeologisk förundersökning i kvarteret Fogden 4–6 i Skänninge. Undersökningen föranleddes av den planerade utbyggnaden av järnvägen mellan Mjölby och Motala. Den aktuella undersökningen berörde den västra sidan om spåret. Anledningen till den arkeologiska undersökningen i kvarteret Fogden var anläggandet av ett nytt järnvägsspår och uppförandet av ett bullerplank intill järnvägen.

Tre mindre underökningar gjordes samtidigt i kvarteren Radiatorn och Magasinet samt i Linköpingsgatan som ett led i järnvägsutbyggnaden. Resultaten från dessa fyra underökningar presenteras i denna rapport. Uppdragsgivare var Länsstyrelsen i Östergötlands län och exploatör var Banverket. Föreliggande basrapport är skriven av Jeanette Gustavsson.

Undersökningens förutsättningar

Inledning

Konstruktionen av bullerplanket beräknades först bara beröra ett en meter brett område längs med spåret. Det stod senare klart att det skulle krävas ett betydligt större område varför undersökningsytan breddades. Undersökningen omfattade efter revideringen ett fem meter brett och 80 meter långt område, totalt 400 m² intill järnvägen på dess västra sida, från Vistenagatan i norr och vidare söderut mot Linköpingsgatan. Utmed hela den östra sidan av undersökningsområdet, närmast järnvägen, var ett 1,5 meter brett område stört av ett dräneringsschakt. Slutligen kom en 3,5 meter bred yta att undersökas, motsvarande omkring 280 m² med bevarade kulturlager.

Ingen förundersökning var gjord specifikt inför denna undersökning eftersom tiden var knapp och att exploateringsområdet ursprungligen var så begränsat. Förhållandena förväntades likna dem på östra sidan om spåret i kvarteret Radiatorn som undersöktes år 2004 (Bergqvist & Hedvall 2009). I samband med att en lagerlokal skulle rivas i kvarteret Radiatorn beslutades att en sektion av denna byggnads grundschakt skulle dokumenteras som ett komplement till undersökningen som genomfördes där år 2004. I samband med schaktningsarbeten i kvarteret Magasinet och i Linköpingsgatan inför spårutbyggnaden dokumenterades även Sprätttegatan och Linköpingsgatan.

Antikvarisk bakgrund

Skänninge är en av flera svenska städer som grundades under en intensiv period på 1200-talet. Stadsbildandet hängde nära samman med statens framväxt vid den här tiden. I Skänninge finns flera av de institutioner som kännetecknar en medeltida stad. Där fanns två större kyrkor, två konvent, ett hospital, en helgeandsgård och det finns även skriftliga uppgifter på att det har funnits ett mynthus (Hasselmo 1983:11f). Det finns också arkeologiska belägg på att det dessförinnan fanns flera storgårdar i området. Lämningar efter en storgård från sen vikingatid – tidig medeltid har undersökts cirka 500 meter norrut längs järnvägsspåret (Bergqvist & Lindeblad 2013). Arkeologiskt material indikerar att de två kyrkogårdarna vid Allhelgonakyrkan och S:t Martin kan dateras till 1000-talet genom fynd av tidigkristna gravmonument (Hasselmo 1983:13). Ytterligare en kyrkogård fanns senast på 1100-talet på platsen för det senare konventet S:t Olof (Menander & Arcini 2013).

Kvarteret Fogden ligger intill järnvägen som löper i utkanten av Skänninges östra delar. Undersökningsområdet hörde även under medeltiden till de yttre delarna av Skänninge och Vistenagatan, som begränsar kvarteret mot norr, utgjorde under medeltiden den östra infartsvägen till staden. Under 1600-talets andra hälft övertogs funktionen av Linköpingsgatan som då anlades.

Motsvarande område på den östra sidan om järnvägsspåren undersöktes år 2004, även då av Riksantikvarieämbetet, UV Öst. Man påträffade då delar av tre olika stadsgårdar och undersökte byggnadslämningar i flera nivåer liksom flera generationer av Vistenagatans beläggning, stadens vallgrav och odlingsjordar (Bergqvist & Hedvall 2009).

På en höjd norr om Vistenagatan och mitt emot det aktuella området anlades på 1230-talet dominikankonventet S:t Olof. Konventet har under senare år undersökts vid flera tillfällen (Konsmar & Menander 2009). Arkeologiska undersökningar i mindre omfattning har tidigare utförts såväl öster som väster om det aktuella undersökningsområdet. Väster om detta har flera undersökningar gjorts. Dels har flera olika generationer av Vistenagatans stenbeläggningar berörts och dels har en högmedeltida hantverksgård dokumenterats (Eriksson 1979; Svensson 1980). Vid två undersökningar i kvarteret Rådmannen och Rätten har ett fem meter brett dike dokumenterats (Svedberg 1979; Lindqvist 1960).

Under 2004 och 2005 genomfördes markradarundersökningar på ett flertal platser i Skänninge. I kvarteret Fogden kunde dock inga klara strukturer iakttagas. Undersökningen indikerade att området var stört av sentida nedgrävningar och schakt. En struktur noterades dock i området där en stenkällare senare undersöktes (Trinks 2005).

I den äldsta kända kartan över Skänninge, från 1638, ligger kvarteret i stadens yttre bebyggelseområde. På kartan löper stadens tullplank genom kvarteret. På 1713 års karta över Skänninge brukas det aktuella området i Kv Fogden som kålgård och äng, vilket det sannolikt gör fram tills att järnvägen anläggs på 1870-talet.

Arkeologisk potential

Kunskapen om den medeltida stadens bebyggelse är mycket begränsad och den aktuella undersökningen bedömdes ha goda förutsättningar att belysa stadsgårdarnas tidigaste etablering och karaktär.

Vid undersökningarna i det intilliggande kvarteret Radiatorn, öster om järnvägen, påträffades välbevarade kulturlager och lämningar inom området. Flera faser av den medeltida Vistenagatan, stadens vallgrav, äldre odlingsjordar och byggnadslämningar från hög- och senmedeltid undersöktes inom stadsgården. På tomten fanns bland annat lämningar efter ett förmodat slakteri, kalkbränneri och huslämningar varav en med källare.

Inför den aktuella undersökningen fanns därför goda förutsättningar att studera stadsgårdar och att kunna jämföra resultat och diskutera dem i förhållanden till de tidigare undersökningarna i Skänninge, i synnerhet den i kvarteret Radiatorn år 2004. På så vis skulle man kunna få ny kunskap om stadsgårdarnas etablering, disponering och användning under medeltid. Det skulle också kunna bli möjligt att fastställa tomternas storlek samt att studera organisation och utnyttjande av stadsgårdarna. I området för den medeltida Vistenagatan fanns möjlighet att ytterligare studera gatan.

Mål

Inledning

De gemensamma målen inom Skänningeprojektet inriktar sig på studier av urbaniseringen i ett långt tidsperspektiv utifrån begreppen centralort, tätort och stad. I ett regionalt sammanhang studeras ortens förutsättningar för urbanisering. En av de centrala målsättningarna är att belysa Skänninges rumsliga karaktär och organisation.

Kvarteret Fogden

Inför undersökningen i kvarteret Fogden fastställdes en del specifika mål. De förändrade förutsättningarna under ärendets planering, med breddningen av undersökningsområdet, innebar att de ursprungliga målsättningarna senare kom att utökas. De från början fastställda målen var:

- Att klargöra om det fanns tomtgränser, för att på så sätt kunna konstatera en av de tidigare undersökta tomternas bredd och därmed för första gången i Skänninge kunna belägga en tomts totala storlek arkeologiskt, men möjligen också kunna dokumentera flera tomtbredder.
- Bekräfta om vallgraven verkligen fortsatte och därmed stärka antagandet att det verkligen rör sig om en vallgrav – stadens befästningsverk. Eventuellt kunde det även finnas spår av en vall och palissad intill vallgraven.
- En tredje punkt berörde Vistenagatan. Fanns det tydliga lämningar av gatan som kunde komplettera, förtydliga och detaljera tidigare undersökningsresultat?

I kvarteret Fogden kom målsättningen efter utvidgningen av exploateringsområdet att tydligare fokusera på dokumentation och undersökning av lager och konstruktioner inom stadsgården. Med ett större undersökningsområde fanns även större möjligheter att studera stadsgårdarnas utnyttjande, disposition och utveckling vilket också kan kopplas till den övergripande målsättningen med att belysa Skänninges rumsliga karaktär och organisation.

Kvarteren Radiatorn och Magasinet samt Linköpingsgatan

- Då en fastighet med källare skulle rivas i kvarteret Radiatorn, närmast Vistenagatan, beslutades att profilen mot norr, som framkom vid rivningen, skulle dokumenteras som ett komplement till den tidigare genomförda undersökningen i kvarteret. Syftet med denna undersökning var även här framför allt att försöka belägga ytterligare tomtgränser.
- I kvarteret Magasinet var målsättningen att lokalisera, datera och karaktärisera den numera försvunna Sprättegatan.
- Vid korsningen järnvägen–Linköpingsgatan var målsättningen att datera och karaktärisera gatans eventuella äldre faser.

Metod

Inledning

Nedan redogörs för den inför undersökningen i kvarteret Fogden planerade fältmetoden. Ursprungligen var undersökningen planerad som en antikvarisk kontroll där två arkeologer skulle medverka i samband med att schaktet maskingrävdes. Ett fåtal på förhand utvalda konstruktioner: Vistenagatan, vallgraven och tomtgränserna skulle handgrävas och dokumenteras. När det stod klart att undersökningen skulle bli mer omfattande modifierades den ursprungliga planeringen. Inför fältarbetet diskuterades metoden på nytt. Avvikelser från planeringen och den slutligen använda metoden beskrivs under rubriken "genomförande".

Den planerade metoden

Inför fältarbetet avsågs att inledningsvis schakta av moderna kulturlager med maskin ned till äldre kulturlager, konstruktioner eller orörd mark. Lager och konstruktioner skulle därefter grävas i plan och undersökas för hand. Fältdokumentationen bestod i huvudsak av inmätning med totalstation, fotografering med digitalkamera och beskrivningar på särskilt utformade blanketter. I enskilda fall skulle också handritade sektions- och planritningar upprättas. Den digitala informationen skulle lagras och bearbetas i Intrasis.

Undersökningen skulle genomföras enligt en stratigrafisk kontextuell metod. Metoden följde i mångt och mycket den för undersökningarna vid i kvarteret Radiatorn 2004, men noggrannhetsgraden skulle vara något lägre (Bergqvist & Hedvall 2009). Kontexterna skulle tolkas och registreras i underkategorier i samband med fältarbetet samt löpande grupperas och ordnas i matriser.

En avvikelse från metodiken vid de tidigare genomförda undersökningarna var att man beslutade sig för att handgräva och handplocka fynd. Sällning skulle bara användas i undantagsfall. Prover för särskilda analyser skulle insamlas från utvalda kontexter. Arkeobotaniskt material skulle analyseras av Jens Heimdahl, vedartsanalyser av Ulf Strucke, båda vid RAÄ, UV Mitt. Eventuellt bevarat trämaterial skulle skickas till Hans Linderson vid Nationella laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi vid Lunds Universitet. Osteologiskt material skulle analyseras av Maria Vretemark vid Västergötlands museum.

Undersökningsresultaten skulle sammanställas i en skriftlig rapport. Resultaten skulle även inarbetas i den vetenskapliga publikationen *"Borgare bröder och bönder. Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia"*.

Genomförande

Kvarteret Fogden

Från Vistenagatan och vidare söderut kom ett 87 meter långt område att undersökas. Bredden på de bevarade kulturlagren var cirka 3,5 meter. Intill järnvägen löpte ett 1,5 meter brett dräneringsschakt med sandutfyllnad och omrörda lager. Totalt undersöktes omkring 280 m² med bevarade kulturlager.

Undersökningarna inleddes under februari 2009 och väderleken var stundtals besvärlig med snö och kyla. Inledningsvis banades den norra delen av undersökningsytan av. Värmemattor användes för att täcka över schaktet, men vid ett par tillfällen var marken frusen och det gick därför inte att gräva.

Moderna fyllnadssandlager och ett odlingslager från 1600–1800-tal schaktades av med maskin. Därunder fanns ett raseringslager som täckte större delen av undersökningsytan. Lagret härstammade från rivningen av den yngsta bebyggelsen i kvarteret. Även detta lager maskinschaktades ned till de äldsta bevarade byggnadslämningarna.

De påträffade byggnadslämningarna handgrävdes, mättes in, fotograferades och beskrevs som planerat. En del större lager såsom exempelvis odlingslager undersöktes genom att enstaka fria grävenheter, som ungefär motsvarade enmetersrutor, handgrävdes medan resterande delar av odlingslagren schaktades ned skiktvis för att söka efter årderspår, diken och spadstick i odlingsjorden. En särskild metod för undersökning av odlingslagren utarbetades av Maria Petersson och Karin Lindeblad (bilaga 5). I det södra området framkom ett sammanhängande system med spadstick och odlingsbäddar. Ytan dokumenterades genom planritning av spadsticken och inmätning digitalt av själva odlingsbäddarna. Planritningarna presenteras i bilaga 13.

Så gott som samtliga fynd från de handgrävda kontexterna tillvaratogs. Djurben insamlades enbart från kontexter där de kunde antas vara primärt deponerade såsom avfalls-lager, avfallsfyllning i gropar och avsatta lager på golv och gårdsytor. Benmaterial från omlagrade kontexter undveks i den mån det var möjligt att särskilja dem. Alla insamlade ben har även analyserats. Inga lager sällades. Metalldetektering användes till viss del, främst för att söka av de större odlingslagren. Detekteringen fungerade dåligt på grund av närheten till järnvägen då tågen störde ut detektorn och inga fynd hittades genom detektering.

Jordprover för makrofossilanalys, och i vissa fall pollenprov, vedart och ^{14}C -analys, insamlades från avfallslager utomhus, brunnar, avfallsgropar och golvlager. Jens Heimdahl, som genomförde makrofossilanalysen, medverkade vid fältarbetet och samlade in prover. Från en välbevarad brunn i trä togs dendrokronologiska prover för datering.

Den kontextuella metoden modifierades något efter fältsituationen och frångicks då det ansågs mer effektivt. Exempelvis har stolphålens nedgrävning och fyllning sällan mätts in separat trots att de representerar skilda händelser. Detta för att underlätta och spara tid när det gäller inmätning, blankettskrivande och arbete med matriser. Detsamma gäller en del gropar och andra nedgrävningar.

Kontextgrupperna benämndes med nummer i serien 20 och uppåt. Totalt skapades 54 kontextgrupper där tre stycken senare utgick. Kontextgrupperna förkortas härafter som KG.

När det gäller byggnadslämningar har raseringen av byggnaden oftast beskrivits som en kontextgrupp. Konstruktions- och brukningsfas har däremot slagits samman i en grupp, då avsatta brukningslager ofta är tunna, svåra att identifiera och skilja från konstruktions-lager i byggnaden. Ett mindre antal kontextgrupper gör bearbetningen mer överskådlig. Komplexiteten i den här sortens lämningar gör också att gränserna inte alltid går att definiera. Slutligen upprättades en långprofil längs hela schaktets västra sida, denna handritades och har digitaliserats (bilaga 16).

Kvarteret Radiatorn, Magasinet och Linköpingsgatan

I kvarteret Radiatorn schaktades rivningsmassorna bort efter rivningen av byggnaden. I byggnadens frischakt i norr ritades en 18 meter lång sektion. Tyvärr så var stora delar av kulturlagren omrörda men ner mot den "sterila" botten var sektionen mindre påverkad.

I kvarteret Magasinet maskingrävdes ett 3x20 meter stort sökschakt tvärs över det område där Sprättegatan finns inritad i det äldre kartmaterialet. Flera nivåer av gatan påträffades. Mindre ytor av gatan grävdes för hand, i övrigt maskinschaktades ytan ner till "steril" mark. Sektionen mot öster ritades och gatan mättes in digitalt. Ben och kvistar från risbädden analyserades med ^{14}C -metoden.

I korsningen mellan järnvägen och Linköpingsgatan maskingrävdes ett 3x3 meter stort schakt ner till "steril" mark. Flera nivåer med gatubeläggningar påträffades. En sektionsritning upprättades mot väster.

Resultat

Kvarteret Fogden

Undersökningsområdet i kvarteret Fogden hade inte påverkats i någon större utsträckning av sentida odling eller nedgrävningar, fränsett ledningsschaktet för dränering utmed järnvägen.

Undersökningsområdet innehöll lämningar från högmedeltid till och med medeltidens slut. Välbevarade kulturlager och byggnadslämningar från två eller eventuellt tre olika stadstomter undersöktes. I den nordligaste delen påträffades lämningar efter den medeltida Vistenagatan med stenläggningar i två nivåer. Majoriteten av de undersökta kontexterna fanns i den norra halvan av stadsgårdarna där bebyggelsen varit placerad. Det rörde sig bland annat om rester av syllstensrader, stenlagda ytor, trägolv, eldstadsfundament och olika gropar. Tre till fyra olika byggnadsfaser kunde urskiljas. Kulturlagren var generellt omkring 0,8–1,2 meter tjocka. Längre bak på tomterna var det glesare mellan anläggningarna. Där påträffades bland annat brunnar från olika perioder. De medeltida kulturlagren i den södra delen av undersökningsområdet var generellt färre och utgjordes av odlingsjord.

Fyndmaterialet bestod främst av hushållsavfall såsom djurben och keramik. Utöver detta hittades exempelvis byggnadsdelar och redskap. Fyndmaterialet var relativt litet och omfattar 168 fyndposter.

Kvarteren Radiatorn och Magasinet samt Linköpingsgatan

I kvarteret Radiatorn revs två industrifastigheter varav det i den ena, en silobyggnad, fanns en källare i en mindre del av byggnaden. Den jordprofil som efter rivningen framträdde mot norr ritades och tolkades. Sektionen löper strax söder om den yta som undersöktes i början av 1960-talet (Lindqvist 1961). Här dokumenterades rännor, stolphål och gropar som indikerar tomtgränser och källare.

I kvarteret Magasinet undersöktes den medeltida Sprättegatan. Flera olika generationer av gatan; hålvägar, en risbädd och stenläggningar dokumenterades. Risbädden på hålvägen daterades till 1200-tal.

Vid korsningen mellan järnvägen och Linköpingsgatan upprättades en profil. Under den äldsta gatubeläggningen av sten fanns ett 0,4 meter tjockt odlingslager. Utfyllnader på upp till 1,5 meter gjordes i samband med anläggandet av järnvägen på 1800-talet.

Sammanfattning

Vid undersökningarna i kvarteret Fogden, liksom i kvarteret Radiatorn, kunde det konstateras att området hade använts för odling innan stadsgårdarna etablerades. Under odlingslagren fanns också enstaka äldre anläggningar som ett par gropar och en ränna. Odlingsjorden tog slut strax före läget för den äldre Vistenagatan vilket tyder på att vägen varit i bruk då jorden brukades.

I odlingsjorden, i området för stadsgårdarna, fanns ett flertal stora nedgrävningar som föregick den äldsta bebyggelsen. Groparna verkar ha använts för förvaring av gödsel och avfall. Ingen av dem korsade de senare tomtgränserna. Det är möjligt att det funnits bebyggelse på tomterna i den här fasen, men i så fall har den legat utanför undersökningsområdet.

Stadsgårdarna som bebyggdes i mitten av 1300-talet var långsmala, cirka 10x50–60 meter och placerade med kortsidan ut mot Vistenagatan. Gatan som under medeltiden benämndes Brödragatan hade ursprungligen en annan orientering och sträckning än i dag och tomterna lades ursprungligen ut i en rät vinkel mot den (Bergqvist & Hedvall 2009). Undersökningen omfattade minst två tomter men ingen av dem kunde undersökas i sin helhet eftersom de fortsatte utanför undersökningsområdet i öster och väster. Den nord-

östra delen av den östra tomten var delvis undersökt år 2004 i kvarteret Radiatorn (Bergqvist & Hedvall 2009). Eventuellt löpte ytterligare en tomtgräns genom den södra delen av undersökningsområdet och möjligen kunde man identifiera den genom ett skifte i odlingsbäddarna.

Innan de äldsta husen byggdes fylldes området upp med sand. Bostadshusen byggdes nästan halvvägs in på tomten. De var anlagda på glesa syllstensrader och har antagligen haft trägolv. De äldsta byggnaderna var kraftigt brända och bara fragmentariskt bevarade. Sannolikt återanvändes stenmaterial från dem då nya hus uppfördes efter branden. Bakgårdsytorna hade använts för odling och där undersöktes även tre brunnar från olika tider. Två av brunnarna anlades troligen innan den äldsta bebyggelsen var etablerad men minst en av dem har sannolikt fortsatt varit i bruk samtidigt som den äldsta bebyggelsen. Söder om dessa på gränsen mot stadens jordar undersöktes odlingsbäddar som troligen var samtida med den medeltida bebyggelsen.

Efter branden uppfördes ett nytt hus på läget för det äldre huset på den östra tomten. Huset hade stensyllar och ett kraftigt eldstadsfundament. Även detta hus brann senare ned. Efter den senare branden uppfördes huset återigen på samma grund. Denna fas av byggnaden var relativt fragmentariskt bevarad. Inga golvlager kunde identifieras, men man byggde om eldstadsfundamentet och lade antagligen ett nytt skift sten på syllarna. Troligen var det ungefär samtidigt som man anlade ett nytt hus med stenkällare på den västra tomtens norra del intill gatan. En liknande källare har även undersökts på den östra tomten år 2004. I samband med detta eller strax efter stenlades gårdsplanerna ut mot gatan. Även Vistengatan fick en ny stenläggning vid detta tillfälle och gränsen mot gatan markerades med en rad med större stenar.

Under 1600–1800-talet användes området till kålgårdar och som ängsmark till dess att järnvägen byggdes på 1870-talet.

Inför byggandet av järnvägen gjordes stora utfyllnader i området för Linköpingsgatan. De påförda massornas mäktighet är mer än en meter. Linköpingsgatans äldsta beläggning återfanns på knappt två meters djup. Stenläggningen låg på ett 0,4 meter tjockt omrört kulturlager som i sin tur låg ovan undergrunden.

Även vid Sprättegatan dokumenterades flera nivåer av gatan men också flera parallella sträckningar. Gatan begränsades av olika staket och diken. De äldsta dateringarna av denna gata ligger i 1200-talet.

Fas 1. Tidigmedeltida lämningar?

Inledning

Ett par nedgrävningar i den orörda undergrunden hörde stratigrafiskt till de allra äldsta lämningarna. Datering och funktion för dessa är okända men är troligen tidigmedeltida.

Gropar

Grop KG59. I undersökningsområdets norra del undersöktes en större nedgrävning som var 2,5 meter i diameter. Fyllningen syntes som en brun färgning mot den gula sterila sanden. I ena kanten fanns ett stolphål. Nedgrävningen framkom under den äldsta vägbeläggningen (A2348). Vägen i dess äldsta stenlagda fas dateras till 1200-tal eller tidigare och nedgrävningen skulle alltså vara äldre än så. I fyllningen förekom enstaka kol och en rotfilt längs botten av gropen tyder på en fuktig eller näringsrik miljö. Gropens funktion är okänd (bilaga 8).

Grop KG34. En avfallsgrop framkom i området intill den ovan beskrivna KG59. Relationen mellan de båda var något diffus, men båda nedgrävningarna täcktes av gatulagret

A2270. Fyllningen i nedgrävningen bestod av humöst material, kol, sot, brända och obrända ben. Dateringen av gropan är osäker men den bör vara äldre än vägen.

Nedgrävningar i söder KG69. Även i områdets södra del syntes ett par nedgrävningar i undergrunden. Den ena var en ränna i nordöstlig-sydvästlig riktning (A6414). I rännan fanns ett degelfragment och en bit lerklining (F133–134). Den andra nedgrävningen var en grop som bara innehöll enstaka kolfragment (A6576).

Fas 2. Odling före stadsbebyggelsen

Inledning

Över nästan hela undersökningsytan fanns odlingslager som var äldre än den första bebyggelsen. Odlingslagret bestod av två skikt. Skiftet dem emellan syntes i schaktväggarnas profil och i plan vid schaktning. Bägge lagren hade samma utbredning. De var svårare att åtskilja i den sydligaste delen där man vid senare odling sannolikt grävt om de äldre lagren. I det södra området fanns också ett flertal relativt sentida nedgrävningar, främst stolphål som stört odlingsjorden. I norr upphörde odlingslagren troligen 2–3 meter söder om Vistenagatan i dess äldsta fas, vilket tyder på att vägen användes redan vid denna tid. Den norra begränsningen av odlingsjorden var delvis störd av en nedgrävning för en källare och norr om den inte fanns några odlingslager. Utifrån stratigrafi och enstaka fynd kan lagren i den norra delen sannolikt dateras till 1100–1300-tal. Någon gång under 1300-talet etablerades troligen stadsgårdarna i området.

Båda odlingslagren var sammantaget 0,3–0,35 meter tjocka, den övre mörkare nivån var något tunnare, omkring 0,13–0,15 meter, och det undre 0,15–0,2 meter. Vid undersökningarna år 2004 öster om järnvägen undersöktes också odlingslämningar som var äldre än stadsbebyggelsen. Där fanns årderspår och spadstick som sträckte sig över de yngre tomtgränserna och tolkades därför ha tillkommit före indelningen av stadsgårdarna (Bergqvist & Hedvall 2009).

Vistenagatan

Vistenagatan utgjorde som tidigare nämnts den östra infartsvägen till Skänninge under medeltiden. Den antas ha utgjort en del av den så kallade eriksgatan. Under medeltid benämndes gatan "Brödragatan". Invid vägen strax utanför Skänninge står en runsten som gör att gatan troligen kan föras tillbaka åtminstone till 1000-talet. Vid undersökningarna år 2004 kunde man se en sju meter bred svacka i profilen som tolkades som en hålväg. Över denna fanns flera nivåer med stenläggningar och fyllnadssand. Inga spår av hålvägen hittades i kvarteret Fogden. Att odlingslagren upphör i området före vägen tyder dock på att den varit i bruk under denna fas. Troligt är att vägen ursprungligen haft en mer nordlig sträckning ner mot Järntorget. Den skulle i så fall kunna finnas bevarad i området under dagens Vistenagatan (se diskussion i Bergqvist & Hedvall 2009).

Odlingsjord

Äldre odling KG60. Den äldsta odlingsjorden bestod av ljus brungrå humös sand (A5769). Inga spadstick eller årderspår syntes i denna undre nivå, men lagret tolkades ändå som odlingsjord på grund av lagrets utbredning och homogena omblandade karaktär. I lagret fanns enstaka kol och en del tegelkross. Tegelkross förekom främst i den södra delen av lagret och kan representera en inblandning av yngre material. I denna del fanns spår av odlingsbäddar som sannolikt anlagts i ett senare skede i samband med att stadstomten bebyggdes. I lagret hittades en skärva Östersjökeramik som dateras till perioden cirka 990–1200 e Kr och en keramikskärva med förhistorisk karaktär (F127 och 139).

Fig 3. Planritning över fas 2, KG60, 61, 71. Innan stadsbebyggelsen etablerades användes området för odling. Spår från åder och spade påträffades i kvarteret Fogden och även på den motsvarande östra sidan om järnvägen vid undersökningarna år 2004 i kvarteret Radiatorn (Bergqvist & Hedvall 2009).

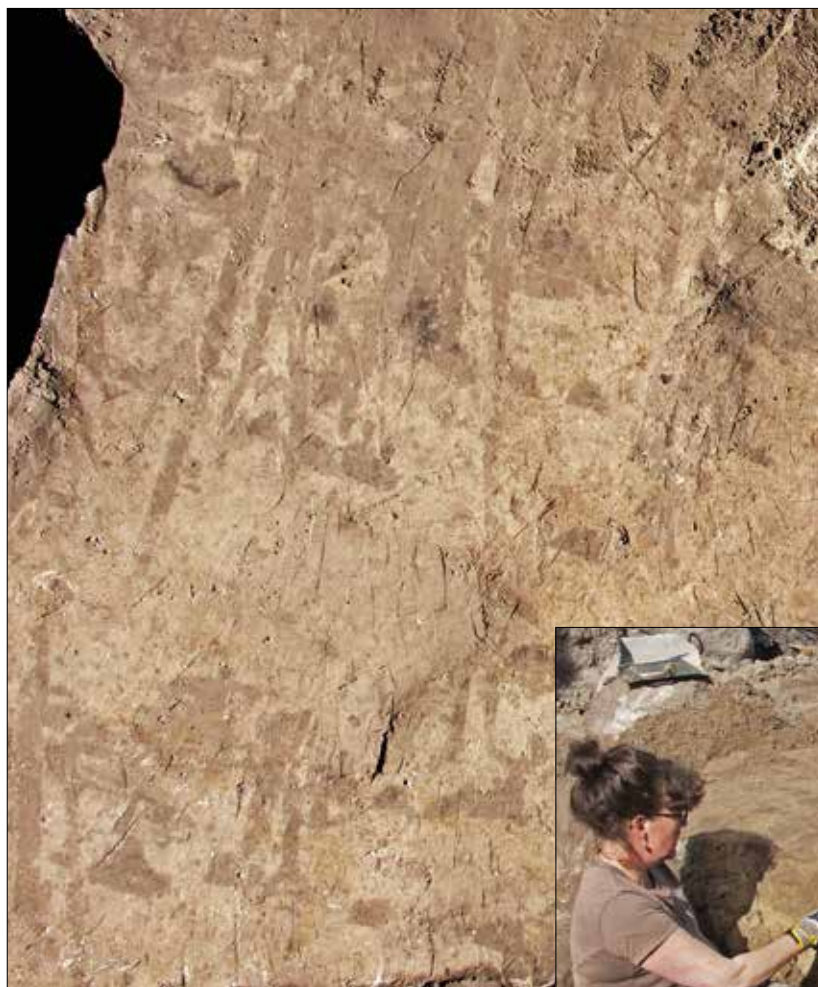

Fig 4 (t v). A5945 och A6003 sett från väster. Under den äldsta bebyggelsen fanns årderspår och spadstick som visade att området varit odlat innan det bebyggdes. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fig 5 (nedan). A5745 sedd från sydost. Mot den äldre odlingsjordens ljusare sand syntes spadsticken tydligt. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Avfallsgrop KG71. I den äldre odlingsjorden fanns en avfallsgrop. Denna innehöll flera skikt med kol och sot. Den innehöll även djurben och en kniv (F97–98). Kanske kommer avfallet från en intilliggande tomt där bebyggelsen etablerats i ett tidigare skede. Möjligen skulle groppen kunna vara grävd högre uppifrån men inte ha syntts i den övre odlingsjorden på grund av att den kan ha blivit överplöjd igen.

Yngre odling KG61. Den yngre odlingsjorden var något mörkare än den underliggande (A5064). I lagret fanns enstaka tegelkross, småsten, ben, men var i övrigt fyndfattigt. I den norra halvan av lagret påträffades flera spadstick och årderspår som syntes i den äldre odlingsjordens översta skikt. De flesta låg under den senare bebyggelsen. I området intill den yngre källaren fanns flera spadstick och i ett område som senare hamnade under huset KG50 fanns flera spadstick placerade i rader i nordsydlig riktning. De korsades av spridda årderspår som låg, inte helt parallellt placerade, i östvästlig riktning. Spadsticken i resten av lagret var mer glesa och diffusa. Jordprover från odlingsjorden innehöll enstaka fiskfäll, fiskben och träkol vilket tyder på att hushållsavfall och spisaska använts som gödning (bilaga 8). Ett ^{14}C -prov från årderspåret gav en datering till 1030–1220 e Kr (Ua-29426, bilaga 17).

Fas 3. Aktivitet i odlingsjordens övre del

Inledning

När området upphörde att brukas som odlingsmark verkar det ha legat öppet under en tid innan tomten bebyggdes. Tomterna kan dock ha varit bebyggda på de delar som ligger utanför undersökningsområdet. Under den här perioden skedde en del aktiviteter i området. På den norra delen av odlingsytan fanns ett tunt avsatt lager som innehöll en del kalkbruk, kol och lite bränd lera (A5344). Lagret syntes som en mörk lins ovanpå odlingsjorden.

Lagret koncentrerade sig till ett område beläget mellan tre närmast rektangulära nedgrävningar. I norr fanns två nedgrävningar som låg på var sida om tomtgränsen och i söder fanns en större grop. Ingen samtida bebyggelse påträffades inom undersökningsområdet, men närliggande bebyggelse bör ha funnits antingen på intilliggande tomter eller på andra delar av tomten då groparna innehöll bland annat hushållsavfall, latrin och dynga. Kanske har innehållet i groparna använts för gödsling. I flera av groparna förekom även kalk vilket kan ha använts för att försegla dålig lukt. Det skulle i sin tur kunna indikera att det funnits närliggande bebyggelse. Lagret och groparna dateras troligen till perioden 1200–1350. De yngsta keramikskärvorna kan dateras till 1330–1420 (bilaga 11). Resultaten från ¹⁴C-prover från tre av groparna gav dateringar mellan 1160–1390. I den södra delen av undersökningsområdet undersöktes två brunnar. Troligen avlöste den ena brunnen den andra, men det går inte att avgöra vilken som var äldst. De kan också ha fungerat samtidigt och på var sin stadsgård.

Avfallsgropar och aktivitet i stadsgårdsområdet

Avfallsgropar KG55, 56 och 62. Den södra nedgrävningen var minst 2,2x1,2 meter och 0,7 meter djup. De två mindre groparna var 0,7 och 0,9 m djupa och troligen cirka 1,5x1,7 meter stora. Utbredningen på groparna är oklar då de sträckte sig utanför undersökningsområdet i väster och in i det östra området som var stört av ett ledningsschakt. Att ingen av groparna korsade stadsgårdarnas tomtgräns kan tyda på att tomtindelningen redan var genomförd vid den här tidpunkten. Det fanns dock inga andra lämningar som skulle kunna styrka det. I fyllningen till KG56 fanns tre keramikskärvor med dateringar mellan 1230–1400, varav en dateras till 1330–1370. Resultat från en ¹⁴C-analys från samma grop gav dateringen 1220–1390 e Kr (Ua-29424, bilaga 17). Resultatet av en ¹⁴C-analys från den västra gropen KG55 gav dateringen 1160–1270 e Kr (Ua-29423, bilaga 17). Prover från avfallsgropen KG62 daterades till 1220–1295 e Kr (Ua-29425, bilaga 17).

Fyllningen i botten av de olika groparna föreföll relativt likartad. Jordprover visade att fyllningen innehöll både kreatursdynga, bygg- eller hantverksavfall och fröer från bär vilket skulle kunna härröra från latrinavfall. Bland annat förekom fröer från fikon som var relativt ovanliga under tidig medeltid och skulle kunna tyda på ett vist välstånd (bilaga 8). Det påträffades också en del slaktavfall i flera av nedgrävningarnas bottenlager. Möjligen rör det sig om en sekundär igenfyllning. Det skulle i så fall skulle kunna finnas ett samband med slakteriet i kvarteret Radiatorn och de kraftiga ben- och hornlager som undersöktes där (Bergqvist & Hedvall 2009). Fyllningen i nedgrävningarna har bestått av något organiskt och nedbrytbart material eftersom den sjunkit ihop så mycket i efterhand att alla senare lager har satt sig i de äldre groparna. Men det verkar ha tagit lång tid, eftersom man inte förefaller ha gjort några större ansatser att fylla igen svackorna under medeltid trots att huset KG 42 anlades rakt över svackan. Bara inför byggnationen av den yngsta husfasen KG20 hade man fyllt upp med tegelkross och bränd lera i området över den stora södra nedgrävningen.

Aktivitetsområde KG65. Det siltiga lagret A5344 täckte markytan omkring groparna och följde kanten ned i groparna. Troligen hade det tillkommit i samband med hanteringen

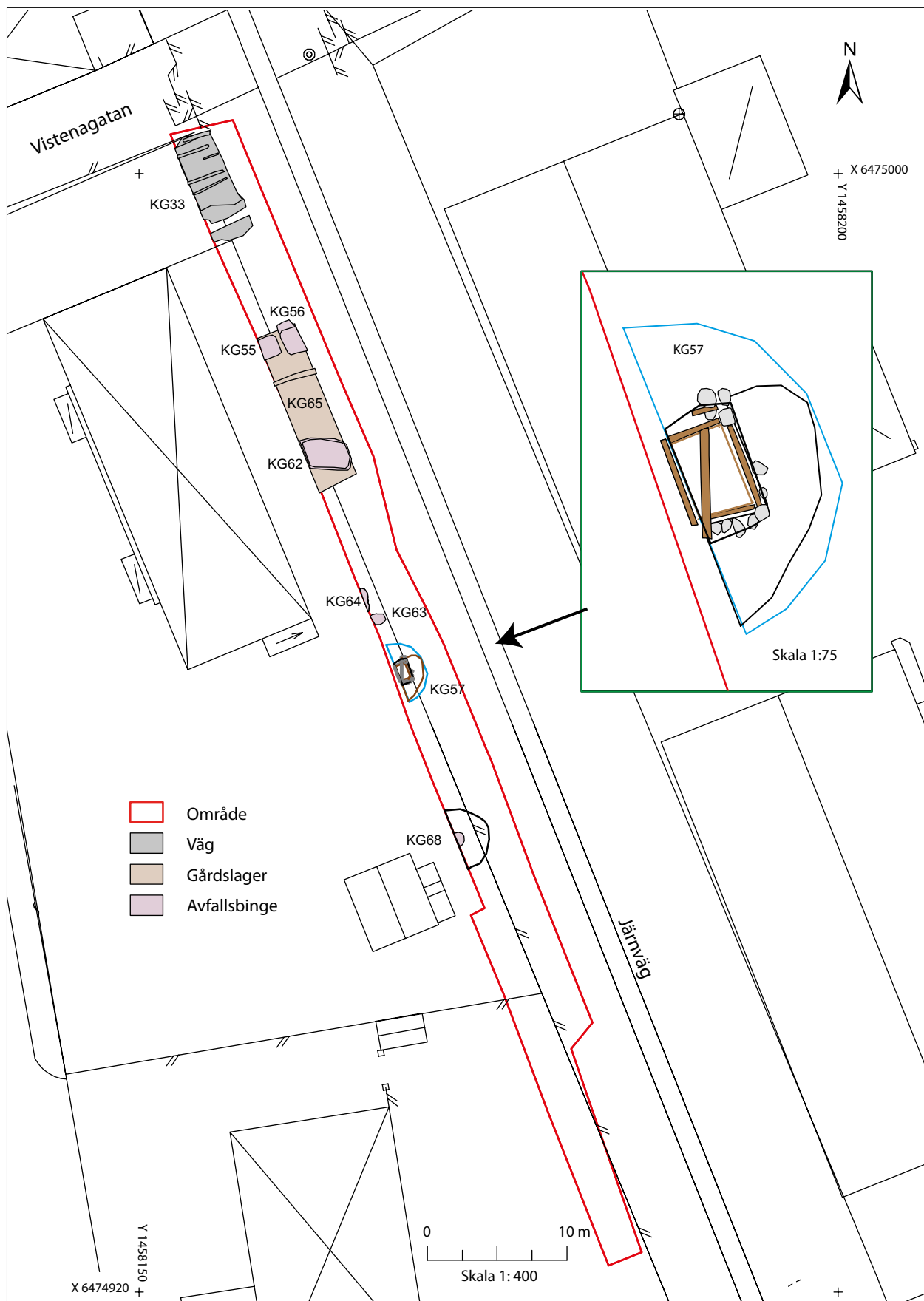

Fig 6. Planritning över fas 3, KG55, 56, 62, 63, 64, 65, 68 och 72.

Fig 7. A336 sedd från öster. De båda södra nedgrävningarna fördelade sig på varsin sida om den förmodade tomtgränsen. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fig 8. Sektion genom A3380 sedd från öster. I schaktväggen syntes tydligt hur de senare lagren sjunkit ihop i svackan över den stora nedgrävningen KG62. FOTO RAÄ, UV ÖST.

av avfall, latrin och dynga omkring och i nedgrävningarna. Kanske hämtade man gödsel härifrån till närliggande kålgårdar eller stadens jordar. I lagret fanns en del djurben och flera keramikskärvor som dateras till 1200-tal och framåt. (F50, 128–132 och 164).

Avfallsgropar KG63 och 64. Ytterligare ett tiotal meter söder om den största gropen fanns ytterligare ett par nedgrävningar som till största delen låg utanför undersökningsområdet i väster. Även dessa har tolkats som avfallsgropar då de innehöll gödsel och latrin. Bevaringsförhållandet för makrofossil i jorden var dåligt. Bland de få fröer som fanns förekom ängsväxter, bär, kummin och hasselnötsskal samt förkolnad säd. Detta är första gången som kumminfrön från medeltiden påträffats i Sverige. Fyllningen i KG64 daterades med hjälp av ^{14}C -prov till 1260–1390 e Kr (Ua-29427, bilaga 17). I historiska källor nämns kummin under 1400-talet (bilaga 8).

Byggnadslämningar? KG72. I området norr om de sydligaste groparna påträffades ett flertal mindre kontexter som också kopplats till denna fas. Det rörde sig om små gropar, ett lerlager och fyra stolphål som inte låg i någon synbar ordning. Tillhörigheten för framförallt stolphålen är något oklar, de föreföll dock vara anlagda i det yngre odlingslagret. I ett av stolphålen fanns en keramikskärva som dateras till perioden 1330–1420 (F5410).

Brunn

Brunn KG57. På tomtens bakre del fanns en brunn som var grävd genom den yngre odlingsjorden (KG57). Brunnens botten var minst tre meter under dagens marknivå. Brunnen var fyrsidig och uppförd i skiftesverksteknik. Den var konstruerad med hörnstolpar av tall och plankor av ek. Dendrokronologiska analyser av stolparna visar att detta trävirke är fällt år 1234 (bilaga 7).

Brunnen anlades troligen redan innan den första bebyggelsen etablerades i stadsgården. Fyrsidiga skiftesverksbrunnar var vanliga under medeltiden och det finns flera svenska exempel från 1200- och 1300-tal (Kulturhistorisk lexikon 1980:324ff). I det nordöstra hörnet intill brunnen fanns ett stolphål som troligen hör ihop med brunnen. Möjligen kan det ha stöttat en överbyggnad eller en konstruktion för att ta upp vatten ur brunnen.

I botten av brunnen fanns vattenavsatta sediment och över dessa fanns en fyllning bestående av bland annat slaget hö, lövfoder, halm och tröskningsrester. Materialet har

Fig 9. Brunnen KG57 sedd från öster. En brunn i skiftesverksteknik hade anlagts på tomtens bakre del. Fällningsåret för trävirket var 1234. FOTO RAA, UV ÖST.

Fig 10. Brunnen A4634 sedd från öster. Brunnen anlades eventuellt för bevattning av kålgårdarna. Ingen skoning fanns bevarad i brunnen men det är möjligt att en eller flera trätunnor tidigare utgjort skoningen. FOTO RAA, UV ÖST.

sannolikt medvetet placerats i brunnen i syfte att fylla ut den. Det förekom även fröer från betesväxter och odlade kulturväxter som tyder på att brunnen fyllts upp med kreatursdynga, latrin och köksavfall. Vissa av fröerna är sådana som varken bör påträffas i samband med köksavfall eller latrin, såsom frukter från palsternacka. Dessa hanteras enbart i samband med odling. Kombinationen av de olika växterna i brunnen är typisk för välgödslade odlingsjordar från småskaliga hushålls- eller stadsnära odlingar som mycket väl kan komma från de nedan beskrivna odlingsbäddarna. Förekomsten av palsternacka utgör möjligen det äldsta kända exemplet i Sverige (se ytterligare diskussion i bilaga 8). I brunnens fyllning fanns även en keramikskärva som dateras till perioden 1230–1300 (F71).

Brunn KG68. Det är oklart huruvida den här brunnen är yngre eller äldre än KG57. Brunnen tolkades ursprungligen vara nedgrävd genom den äldre odlingsjorden och hade en enklare, eventuellt mer ålderdomlig konstruktion. Brunnen var knappt en meter i diameter, cylindrisk i formen och saknade skoning.

Fyra liknande brunnar har undersökts i Skänninge, en vid S:t Olofs konvent år 2004 och tre vid Motalagatan 2004 och 2009. Två av dem hade en skoning bestående av en trätunna och den tredje, och troligen äldsta av dem, saknade skoning. Tre av dem har blivit ^{14}C -daterade till perioden 1020–1220 e Kr och den fjärde saknar datering (Bergqvist 2009:20f; Konsmar & Menander 2009:16). Fyllningen från KG68 daterades med ^{14}C -prover till 1260–1390 e Kr (Ua-29422, bilaga 17). Jordprover från botten av brunnen innehöll stora mängder rottrådar och pilört. Det kan tyda på att brunnen varit torrlagd och igenvuxen när den fylldes igen (se bilaga 8).

Bottensediment verkar saknas eller vara mycket tunna vilket kan indikera att brunnen varit täckt av ett lock under sin användningstid. Prover tagna högt upp i brunnens fyllning visade sig innehålla ett rikt material som troligen kommer från brunnens igenläggning. I den undre fyllningen förekom rikligt med ris, löv, grässtrån och örtdeklar, troligen från slaget foder. Det förekom även en stor del huggspån. Högre upp i brunnen bestod fyllningen av mer homogeniserad jord, eventuellt odlingsjord. Bland annat förekom odlade grönsaker och medicinalväxter som lungrot, rova eller salladskål och bolmört. Det förekom även humle och pors vilka båda används som ölkrydda (bilaga 8). Jorden som användes som fyllning var troligen delvis den omkringliggande odlingsjorden.

Fas 4. Markberedning

Fyllnadssand

Innan man började bebygga tomterna fyllde man ut området med tjocka sandlager (KG67, A5052, A5907). Sanden är dokumenterad som två lager, men representerar troligen en och samma händelse. Gränsen mellan dem var diffus. Den norra delen bestod av något mörkare sand (A5907). Troligen har den norra delen färgats i efterhand på grund av senare aktiviteter i området. Från detta lager finns också betydligt fler fynd, fyra stengodsskärvor, ett kamfragment och en sländtrissa (F124–125, 135–137, 143). Från det södra lagret finns en skärva av äldre rödgods som har passning med en skärva från det norra lagret (F162). Keramiken dateras till 1200–1400-tal, varav en del skärvor förekommer först från 1300-talet och framåt.

Fas 5. Stadsgårdarna bebyggs

Inledning

Över fyllnadssanden påträffades brandlager efter en äldsta byggnadsfas. Rester efter branden förekom över relativt stora ytor. De bestod av enstaka brända plankor, kol, sotig och rödbränd sand. Golvlager var svåra att urskilja och syllarna var enbart fragmentariskt bevarade. Det är troligt att en del av stenmaterialet återanvänts då nya byggnader uppfördes efter branden. De äldre nedgrävningarna som tillkom i fas 3 försvårade tolkningen då alla ovanliggande lager hade sjunkit ned i dem och dök skarpt ned i svackan. Stratigrafin blev därmed svår att följa och misstolkades delvis under fältarbetets gång. Husens begränsningar kunde identifieras utifrån lagrens utbredning och enstaka syllstenar som också indikerar att det funnit ett hus på vardera tomt. I norr fanns rester av Vistenagatan och i söder mot stadens jordar anlades odlingsbäddar. Troligen var minst en av brunnarna som anlades i fas 3 fortfarande i bruk.

Vistenagatan

Den äldsta dokumenterade fasen av Vistenagatan intill undersökningsområdet bestod av en stenläggning som var lagd direkt över den orörda undergrunden (KG33). Stenläggningen bestod av småsten och grus. Den var 5,4 meter bred och fortsatte in i den norra schaktväggen. Över stenläggningen fanns ett avsatt grått sandlager som innehöll en del avfall (A2270). I lagret fanns fyra stengodsskärvor som dateras till 1200–1400-talet (F53, 114–116). Utöver keramiken hittades djurben, hästsko, hästkosöm och ett par oidentifierade järn- och bronsföremål (F52, 110–113, 144). Lagret sträckte sig även en bit söder om gatan och var åtta meter brett i nordsydlig riktning. När gatan anlades är osäkert då den anlagts direkt på den orörda undergrunden. Men man kan anta att avfallsmaterialet som avsatts över gatan delvis bestått av hushållsavfall från stadsgårdarna. Det skulle kunna tyda på att denna fas av vägbeläggningen är samtida med stadsgårdarnas etablering.

I stenläggningen syntes fem fördjupningar i öst-västlig riktning. Rännorna var 1–3 centimeter djupa och omkring 20–30 centimeter breda. De tolkades som hjulspår eftersom de ligger en bit in på gatan, men någon skulle också kunna utgöra dräneringsdike i vägens kant. Tolkar man rännorna som parvisa avtryck efter vagnshjul skulle bredden mellan hjulen ha varit 1,9–2 meter.

Tomtgränser

Undersökningsområdet rymmer troligen delar av minst två, eventuellt tre, tomter som låg en aning snett i förhållande till schaktets riktning. Schaktet sträckte sig längs järnvägen i en nordvästlig-sydöstlig riktning som förhåller sig i en rät vinkel till Vistenagatans nuvarande

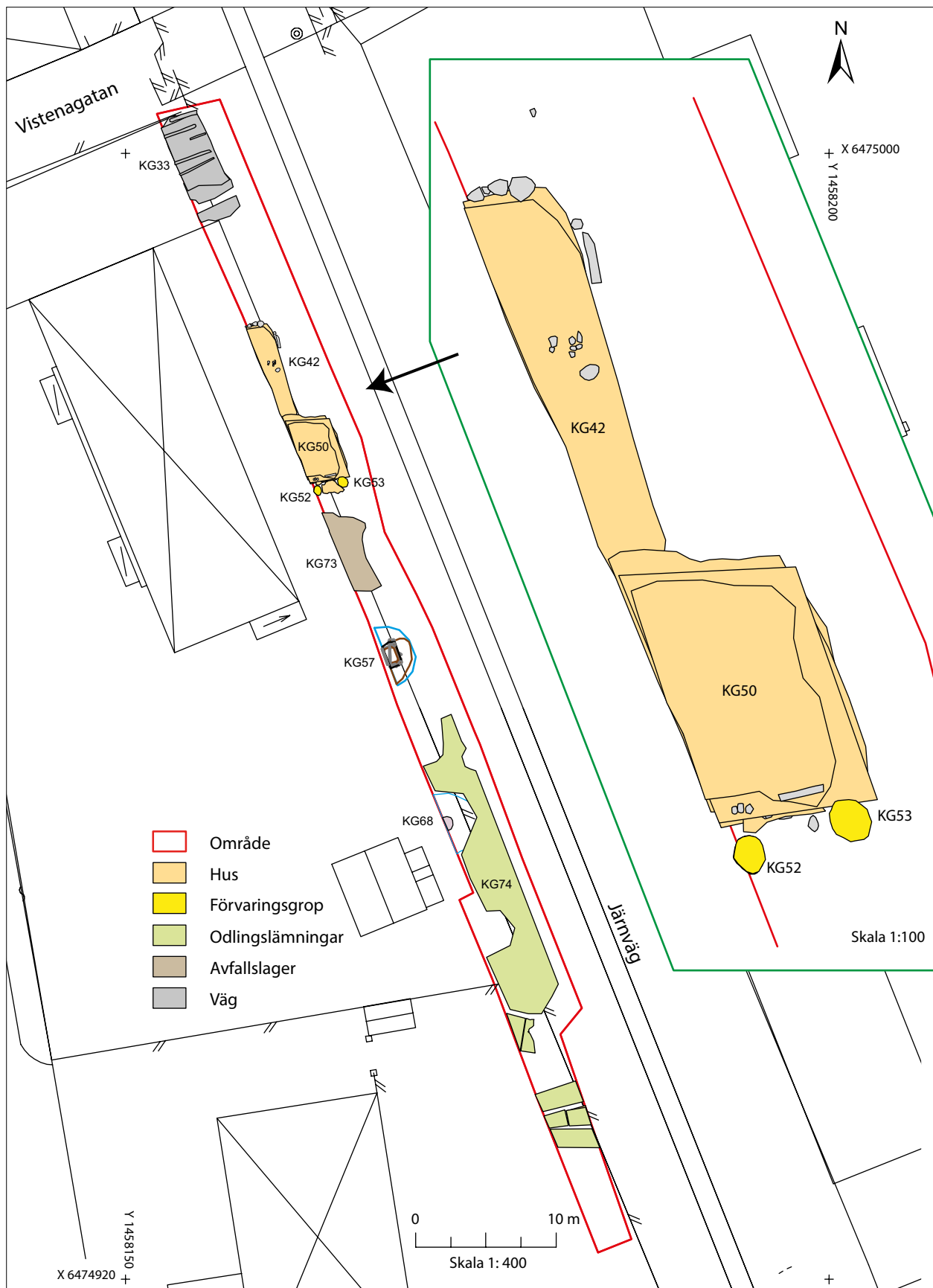

Fig 11. Planritning över fas 5, KG33, 42, 50, 52, 53, 57 och 73. Under 1300-talet etablerades troligen den första bebyggelsen på stadsgårdarna. I den södra delen fanns odlingsbäddar och troligen också en brunn.

Fig 12. Gatubeläggningen A2348 sedd från en numera riven silobyggnad i kvarteret Radiatorn. Vistenagatan hette på medeltiden Brödragatan och utgjorde den östra infartsvägen till Skänninge. Gatan löpte under medeltiden söder om dagens Vistenagatan. På bilden syns den äldsta stenläggningen på Brödragatan till vänster om dagens gata. FOTO RAA, UV ÖST.

läge. De äldre lämningarna har en något mer nordsydlig riktning som troligen har legat i rät vinkel i förhållande till den ursprungliga Vistenagatan (se tidigare diskussion angående Vistenagatan samt i Bergqvist & Hedvall 2009). Inga tydliga markeringar av tomtgränserna genom plank, diken eller liknande hittades vid undersökningen. Gränsen kunde ändå anas som en skillnad i lager och stratigrafi mellan schaktets västra och östra sida. Flera anläggningar och byggnader följde också en riktning som var en aning sned i förhållande till schaktet. KG30 består av tre stolphål som var belägna nära/på tomtgränsen, dessa skulle kunna vara rester av ett plank.

En av målsättningarna inför undersökningen var att identifiera tomtgränser och uppskatta tomternas bredd. Om man utgår från den ovan föreslagna gränsen och kopplar ihop den med den västra tomtgränsen i kvarteret Radiatorn skulle det resultera i en tomtbredd på omkring tio meter för en av tomterna, längden var cirka 50–60 meter.

I den sydligaste delen av undersökningsområdet, i området för tomternas bakgårdar, borde det kunna finnas ytterligare en tomtgräns, mot en tredje tomt. Denna har dock inte kunnat beläggas arkeologiskt. Där påträffades ett flertal stolphål. Något av dem skulle eventuellt kunna ingå i tomtgränsen, de flesta av dem tolkades vara relativt sentida. En gräns kunde eventuellt identifieras utifrån hur odlingsbäddarna var grävda (se bilaga 13).

Byggnadslämningar på den östra tomten

Den nordöstra delen av den här tomten undersöktes år 2004. Lämningarna som påträffades där hade en senare datering och hör till nästa fas.

Hus KG50. En byggnadslämning påträffades cirka arton meter söder om Vistenagatan (KG50). Under huset fanns ett gråbrunt siltigt lager som har tolkats som ett byggnationslager beläget under hela huset och en bit utanför. Över detta fanns ett sättsandslager med rester av förkolnade regler som troligen har burit upp ett trägolv. I den sydvästra kanten av brandlagret låg ett par större stenar. Utvändigt var de tätade med lera och i linje med stenarna fanns ett långsmalt kalkbrukslager. Detta utgör troligen husets sydvästra hörn och invändigt låg husets orangebrända golvlager upp emot detta hörn. I övrigt fanns inga spår av syllar, eldstadsfundament eller liknande.

Inga föremål påträffades i huset och dess funktion är okänd. Avsaknaden kan bero på att de flesta föremålen förstörts i branden och/eller att man städat och tagit till vara det som bevarats efter branden.

Norr om KG50 fanns rester av tunnare brandlager och fragment av brända plankor som sannolikt härrör från byggnaden (KG41).

Bakgården KG52, 53 och 73. På gårdsytan bakom huset undersöktes ett par gropar som kan ha använts till förvaring eller som avfallsgropar (fig 11). Dateringen av groparna är något oklar. Delvis på grund av sitt läge intill husväggen antas de höra ihop med KG50. Den västra av dem skulle eventuellt kunna vara yngre (KG52). Denna var fylld med rasering bestående av träkol, bränd lera och sot. I fyllningen fanns även en skärva äldre rödgods och två brynen (F57–59). Keramikskärvan kan tidsfästas till perioden 1250–1350 (F59), fig 15 och 27.

Den andra gropen (KG53) hade täckts med lera, troligen då en ny byggnad uppfördes (KG48). Fyllningen därunder bestod av kalkbruk och humöst material. Underst fanns ett lager med humös sand som innehöll en järnnit, ett bronsbeslag och ytterligare ett brons-

Fig 13. Huset KG50 sett från öster. I förgrunden syns en sektion genom huset som bildats av en sentida ledningsgrävning. Stenarna, snett ovanför bildens mitt, till vänster har sannolikt utgjort husets sydvästra hörn. Övrigt stenmaterial har ingått i K48, se nedan. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fig 14. Huset KG50 sett från sydväst. Enstaka syllstenar, sättsand och ett brandlager var allt som fanns kvar av den äldsta bebyggelsen. På bilderna syns även det senare huset KG48:s södra syll och spisfundamentet som sjunkit ner i svackan. FOTO RAÄ, UV ÖST.

fragment (F 67–69). Bakom huset hade en del avfallsmaterial ackumulerats. Lagret undersöktes delvis genom att en fri grävenhet som var cirka 1x1 m handgrävdes (G5336). Från denna gjordes fynd av djurben, ett oidentifierat järnföremål och en stengodsskärva som dateras till perioden 1350–1430 (F107–109).

Avfallsgropar KG35, 36. I området mellan huset och gatan fanns ytterligare ett par avfallsgropar. Den yngre gropen hade grävts igenom kanten på den äldre gropen. Den äldre av dem var fylld med humös sand och avfallsmaterial (KG36). Den yngre gropen innehöll två nivåer med avfall, som var separerade av ett lerlager (KG35). I den undre fyllningen hittades djurben och en stengodsskärva (F117, 155). I den övre fyllningen fanns djurben, tre skärvor äldre rödgods, några små bronsfragment bland annat ett bleck, en nål och ett oidentifierat järnföremål (F104–105, 119–122 se fig 3). Keramiken från groparna dateras mellan 1250–1350. Jordprover från gropen innehöll mängder av träkol, ben, fiskfjäll, samt ett par förkolnade sädeskorn (bilaga 8).

Fig 15. I en avfallsgrop norr om bebyggelsen hittades skärvor av äldre rödgods, så kallad Aardenburg ware, med reliefdekor som dateras till 1250–1350, (F59). FOTO RAÄ, UV ÖST.

Odlingsbäddar i söder

I den sydligaste delen av schaktet ungefär 50 meter söder om Vistenagatan påträffades odlingsbäddar som var grävda genom de äldre odlingslagren (KG74). Odlingsbäddarna var belägna på tomtens bakre del på gränsen mot stadens jordar eller eventuellt tillhörande stadens jordar. Odlingsbäddarna syntes som spadstickskoncentrationer i den orörda undergrunden. Bäddarna var långsmala i öst-västlig riktning och var 1,25–1,4 meter breda. Spadsticken verkar ha tillkommit vid ett tillfälle då bäddarna anlades, därefter har de troligen varit upphöjda och bara den övre delen grävdes då om. Det fanns inga spår av gångar mellan odlingsbäddarna, men man kunde se hur de var grävda från olika riktningar. Eventuellt kan man utifrån detta identifiera en tomtgräns som löpte i nordsydlig riktning. Odlingsbäddarna är svåraterade och det är oklart i vilken fas de etablerades och hur länge de brukades, men de var troligen samtida med bebyggelsen på stadsgårdarna. I området fanns även ett flertal yngre nedgrävningar som stört de äldre lämningarna. Brunnarna KG57 och KG68 som var anlagda norr om odlingsbäddarna har troligen även använts för bevattning av odlingen. När de fylldes igen var det troligen med material från den intilliggande odlingsjorden. Jordproverna därifrån visar kanske därför vilka grödor som odlades i odlingsbäddarna (se vidare nedan och i bilaga 8 samt ritningarna i bilaga 13).

Byggnadslämningar på den västra tomten

På den västra tomten undersöktes ett område som sträckte sig från Vistenagatan i norr och omkring 18 meter söderut på tomten. Det var framför allt den gatunära tomtmarken som berördes. Eftersom stadsgårdarnas äldre bebyggelse förefaller ha legat ett stycke in på tomterna kunde endast en mindre del av denna bebyggelse undersökas.

Fig 16. I den södra delen av schaktet undersöktes odlingsbäddar som troligen tillhört stadsgårdarna. På fotot syns A5798 och 5801 under framrensning. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fig 17. Översikt över odlingsbäddarna KG60 sett från söder. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Hus KG42. Ungefär tio meter söder om gatan påträffades en byggnadslämning (KG42). Större delen av den här byggnaden fortsatte västerut utanför undersökningsområdet. Även här fanns ett sättsandslager som täcktes av ett brandlager och ett raseringslager (A3166, A3073 och A3138). Enstaka stenar har tolkats som syllstenar. I norr fanns en tätare stenrad, denna hade glidit ned i svackan över en äldre nedgrävning och sluttade därför kraftigt. Längs den östra vägglinjen, som låg i den förmodade tomtgränsen, fanns enstaka stenar. Ett par rännor med grusigt material hittades i kanten av brandlagret. Dessa har troligen bildats genom att vatten droppat ned från taket. En stengodsskärva som daterats till perioden 1350–1420 hittades i brandlagret (F55). Förutom träkol innehöll brandlagret även smältor av kalkbruk, vilket kan tyda på att byggnaden varit bestruken med kalk (se bilaga 8).

Eventuella äldre byggnadslämningar längre norrut på tomten har grävts bort i samband med att en källare anlades. Den södra och västra delen av tomten ligger utanför undersökningsområdet.

Fas 6. Nyetablering efter branden

Inledning

Efter branden byggdes nya hus på de två tomterna. Lämningarna efter de nya husen var de bäst bevarade och de dominerade intrycket från undersökningen. De var välbyggda med stensyll, eldstadsfundament och en källare. Byggnaderna stod tills en brand återigen drabbade området. Källaren visade inga tecken på att ha brunnit och den skulle även kunna vara anlagd senare under den yngsta byggnadsfasen. Omfattande stadsbränder härjade i Skänninge år 1447 och år 1466 (Schück 1970:123; Hasselmo 1983:8). Kanske var det någon av dessa bränder som drabbade stadsgårdarna. Även vid undersökningarna i kvarteret Radiatorn fanns spår av bränder från ungefär samma tid på samtliga tomter (Bergqvist & Hedvall 2009).

Byggnadslämningar på den östra tomten

Den nordöstra delen av tomten undersöktes år 2004. I området närmast gatan dokumenterades då delar av en kallmurad stenkällare. I källaren fanns en nedgrävd tunna som innehöll ett hundskelett vilket kunde ¹⁴C-dateras till 1300–1430. Även denna byggnad var fylld med brandlager (Bergqvist & Hedvall 2009).

Hus KG48. Efter branden uppfördes en ny byggnad ovanpå det äldre huset KG50. Troligen skedde det ganska snart efter branden. Det nya huset var större än det tidigare. Sydväggen låg en meter söder om det äldre husets vägg. Golvlagret täckte den gamla syllen och de gropar som låg på husets baksida. Byggnaden har bestått av minst två rum, troligen en mindre farstudel i väst och en stuga i öster. Det sydöstra hörnet var delvis stört av ett modernt ledningsschakt. I stugan fanns ett eldstadsfundament i det nordvästra hörnet. Den kraftiga grunden indikerar att byggnaden varit försedd med en skorsten. Det låg rikligt med tegel i rasingen vilket tyder på att murstocken har varit konstruerad av tegel. Troligen fungerade byggnaden som ett bostadshus. Den östra syllen saknades på grund av ledningsschaktet som löpte intill järnvägen. Huset hade stensyll i norr och söder och en mellanvägg med stensyll i nordsydlig riktning. Över den norra syllen fanns även rester av en bränd syllstock. I väster fanns ett förkolnat trägolv och golvreglar med sättsand under, som sannolikt utgjorde ett mindre rum. I stugan bestod golvet av ett kompakt lerlager som var plant och låg upp mot syllarna och fundamentet (A4032). Jordprover från golvlagret innehöll bland annat benfragment, träkol, huggspån, spannmål och linfrö, vilket tyder på att rummet bland annat använts som köks eller kokutrymme (bilaga 8). Över lergolvet fanns brända träplankor men dessa låg i oordning och kommer troligen från inrasade väggar eller tak. I golvlagret hittades också enstaka ben, horn, spik och en kniv (F 73–74, 96, 100). I sättsanden i det östra rummet påträffades en bit horn som möjligen skulle kunna komma från hantverksaktiviteter i huset (F99). I övrigt var byggnaden relativt fyndtom.

Gårdsyta KG39, 40 och 45. Norr om huset fanns en öppen yta med sand och enstaka anläggningar. Sanden var gråbrun och innehöll en del avfallsmaterial som ben och kol men var i övrigt fyndtomt (A2613). Möjligen kan den ursprungligen ha utgjort sättsand till en kullerstensläggning, men ingen kullersten var i så fall bevarad. Den norra delen av sanden hade färgats mörkare troligen på grund att den legat exponerad och grävts eller trampats om (A2581). I den södra ljusare ytan fanns en nedgrävning för ett kraftigt stolphål skott med lera, själva stolpen har varit 0,4 meter i diameter (KG40). Det låg i nedgrävningskanten till ledningsschaktet i öster. Inga andra stolphål eller konstruktioner kunde kopplas ihop med detta. På sanden strax söder om stolpen fanns dock ett lager med lera av samma sort som använts som skoning i stolphålet. Genom detta lerlager var ytterligare en grop grävd (KG39). Den förefaller vara igenfylld, snart efter att den grävdes, med omrörda blandade massor. Funktionen är oklar.

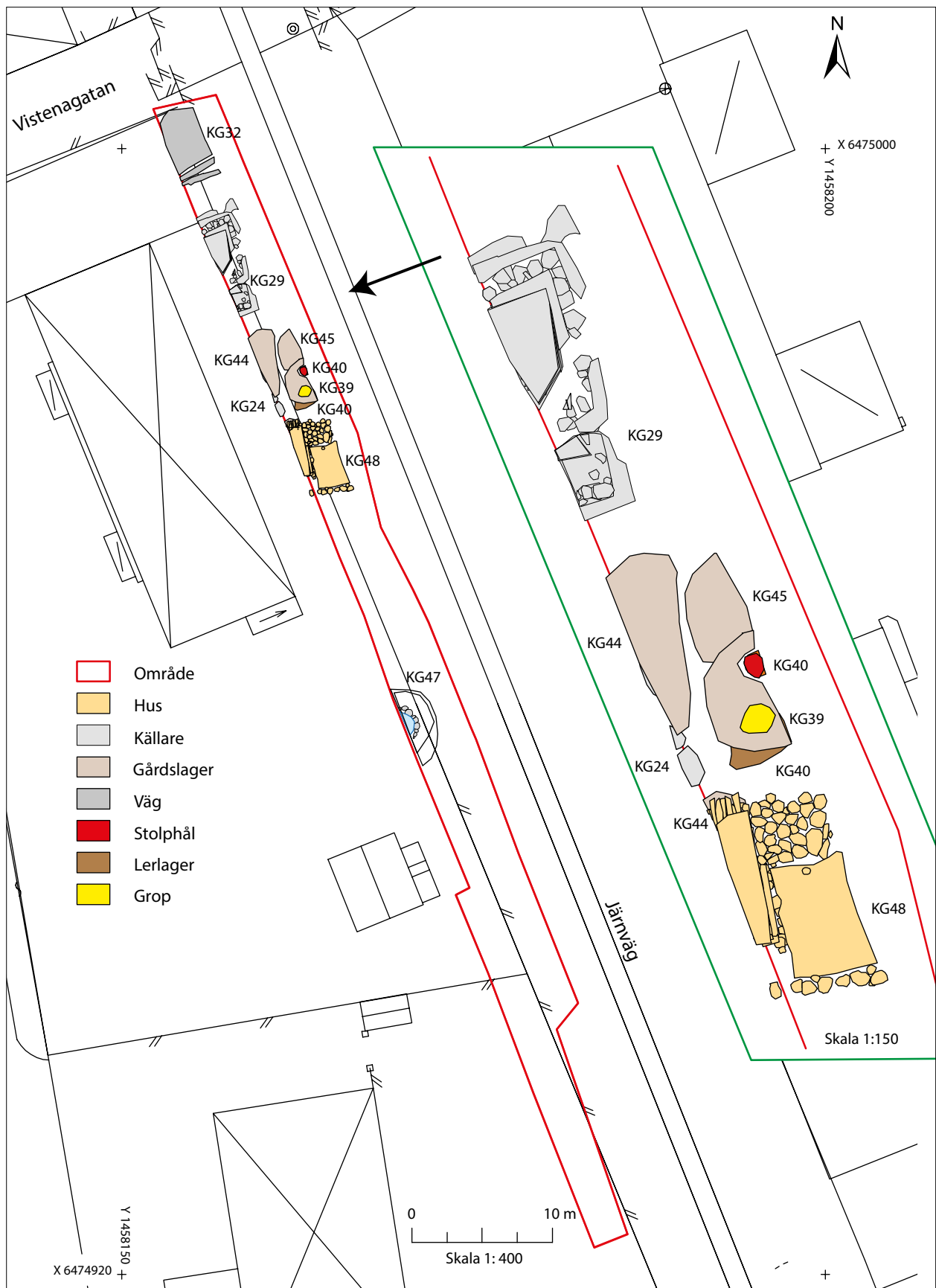

Fig 18. Planritning över fas 6, KG24, 29, 39, 40, 44, 45, 47 och 48. Fas 6 omfattade bland annat två välbevarade byggnadslämningar från högmedeltid, ett bostadshus på den östra tomten och en källare på den västra tomten.

Fig 19 (t v). KG48 sedd från nordost.
Huset som uppfördes efter branden var byggt på stensyll. I det östra rummet fanns ett lergolv och ett kraftigt eldstadsfundament. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fig 20 (nedan t v). KG48 sedd från norr.
I byggnadens västra rum fanns rester av ett bränt trägolv, intill eldstaden. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fig 21 (nedan t h). Källaren KG29 fotograferad från söder.
I det vållagda kullerstengolvet syntes två korslagda dräneringsrännor. Närmast väggarna saknades golvstenar. Förmodligen har det funnits hyllor eller bänkar här. Ett modernt ledningsschakt hade grävts genom källaren. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Byggnadslämningar på den västra tomten

På den norra delen av tomten intill Vistenagatan fanns en byggnad med källare (KG29). En senare rörledning i sydöstlig-nordvästlig riktning hade förstört partier av både golv och murar i källaren. Tidpunkten för uppförandet av den här byggnaden är oklar, men vid anläggandet hade man grävt genom de äldsta brandlagren. Troligen är den ungefär samtida med huset på den östra tomten och källaren på samma tomt som undersöktes i kvarteret Radiatorn (se ovan). Källaren var troligen anlagd innan stenpackningen KG26 lades men det går inte att avgöra om det skedde omedelbart efter eller en tid senare.

Källaren var konstruerad med tjocka stenmurar och hade ett kullerstengolv med rännor lagda i ett kryss. Rännorna har troligen fungerat som dränering. Stengolvet var omgärdat av en träkant som låg ungefär 0,3 meter ut från väggarna. Utrymmet mellan stengolvet och muren kan ha upptagits av hyllor eller en bänk. Ingången har troligen legat i den västra delen väster om schaktet. Söder om källaren påträffades resterna av ett nedgrävt stenfundament, tolkat som en syll eller ett trappfundament till källarens överbyggnad.

Källaren visade inga tecken på att huset skulle ha brunnit, till skillnad från de andra byggnaderna i den här fasen. Igenfyllningen innehöll inget trämaterial. I botten av raseringen fanns flera stora stenar och högre upp innehöll fyllningen mer tegel (KG28). Varken stenarna eller teglet var sotiga eller brända. Kanske hade den här byggnaden klarat sig undan branden och rivits i ett senare skede. I fyllningen fanns även ett silvermynt präglat i Lund/Naestved av Erik av Pommern under perioden 1400–1420 (bilaga 6). Övriga föremål från källarens fyllning var en sländtrissa av ben, ett järnföremål, ett kisthandtag, ett bronsbeslag och en 0,25 meter stor bearbetad sten (F19, 147–149).

Huslämning? KG24, 44. Efter branden verkar området för det äldre huset, KG42 ha varit obebyggt under en period och ett tunt lager innehållande en del avfallsmaterial hade avsatts över det äldre huset (A1583). Det innehöll också flera stengodsskärvor och en skärva äldre rödgods som alla kan tidfästas till perioden 1220–1400 (F60–66, 126, 154 och 157). Över lagret fanns fragmentariska rester efter vad som kan ha varit någon slags byggnad (KG24). I schaktkanten fanns en sten med en tätning av lera upp emot den södra sidan som skulle kunna vara en del av en syll. Stenen såg dock ut att ligga i botten av grund en grop. Strax norr om den fanns ett kompakt lager med bränd lera som skulle kunna vara botten av ett fundament eller liknande. Söder om stenen fanns ett litet lager med obrända plankfragment. Sammantaget utgör de en högst tveksam byggnadslämning som i så fall till största delen skulle ligga utanför undersökningsområdet.

Stenskodd brunn

I den södra delen av den östra tomten, omkring 40 meter söder om Vistenagatan undersöktes en stenskodd brunn (KG47). Troligen anlades den under slutet av medeltiden och tillhörde den yngsta byggnadsfasen, men den skulle även kunna vara yngre. Brunnen var över tre meter djup, fem meter under dagens marknivå, men kunde inte grävas helt i botten på grund av rasrisk. Brunnen framkom i schaktkanten och fortsatte in under en parkeringsyta. Stenskoningen fortsatte så djupt som brunnen kunde undersökas. Dateringen är osäker, stenskodda brunnar brukar generellt dateras till efterreformatorisk tid. Inget tyder dock på att det fanns någon bebyggelse i kvarteret under 1600–1700-tal, brunnen antas därför vara senmedeltida. Fyllningen bestod av sten och lera och i den översta delen hittades delar av en vitglaserad kakelugn som troligen kan dateras till 1800-talet. Kanske fylldes brunnen igen först då, men eftersom kaklet låg i den övre fyllningen kan den ha börjat fyllas långt tidigare.

Fig 22. Den stenskodda brunnen KG47 var yngst av de tre undersökta brunnarna. Den var mer än fem meter djup från dagens marknivå. Från öster. FOTO RAA, UV ÖST.

Fas 7. Ombyggnation och stenläggning av gårdsplanerna

Inledning

Under stadsgårdarnas sista brukningsfas stenlade man bägge gårdsplanerna från husen i söder och norrut fram till Vistenagatan. I samband med detta revs eller byggdes huset, KG48 på den östra tomten om på sin gamla grund (KG20). I slutet av fasen raserades även källaren på den västra tomten.

Byggnadslämningar på den östra tomten

Denna yngsta bebyggelse var fragmentariskt bevarad. Efter att huset KG48 brunnit verkar man ha byggt upp det igen (KG20). Man fyllde då även upp svackan som hade bildats över den äldre nedgrävningen KG62. Raseringsmassorna från murstocken hade återanvänts som fyllning och en ny nivå med sten och tegel hade lagts på fundamentet. I denna del av fundamentet fanns en stengodsskärva från perioden 1350–1420 (F77). Den västra delen av byggnaden som tidigare kan ha utgjort förstugan omvandlades i detta skede till en stenlagd utomhusyta efter att också detta område fyllts upp med rasmassor bestående av bränd lera och tegel. Det övre skiftet av syllsten, kring det tidigare östra rummet, har eventuellt också tillkommit eller lagts om i detta skede. Det finns dock inga golvlager som kan knytas till denna fas. På bakgården fanns ett lager som inledningsvis tolkades som ett golvlager. Troligen är det snarare ett raseringslager med inslag av utrasade träplankor från huset. Keramiken från lagret dateras till perioden 1350–1470. Raseringsmaterialet efter denna byggnad ingår delvis i det stora raseringslagret A511.

Byggnadslämningar på den västra tomten

Källaren som beskrevs under föregående fas var sannolikt fortfarande i bruk under den här fasen. Det är också möjligt att den anlades först i den här fasen. Under slutet av fasen raserades den och fylldes upp med sten och tegel.

Stenläggning av gårdsplanerna

Rester av en kullerstensbeläggning fanns bevarad fläckvis över de båda stadsgårdarna (KG26). Under kullerstenen fanns ljusa sättsandslager av varierande tjocklek. Stenläggningen låg upp mot huset KG20 på den östra tomten och upp mot källaren på den västra tomten (KG28). På den södra delen av tomten fanns en ränna i stenläggningen bestående av större stenar i nord-sydlig riktning (A660). Rännan har troligen fungerat som dränering, men markerar eventuellt även gränsen mellan den västra och östra tomten. Tomtgränsen hade i så fall förskjutits en meter åt öster. Den nya ytterväggen i huset låg i samma linje som rännan.

Efter att källaren revs täcktes även den av en slarvigt lagd stenläggning som bestod av kullersten, den var lagd över rasering och tegel och blev därför ojämn.

Vistenagatan

Vistenagatan i dess yngre fas stenlades på nytt vid samma tidpunkt som gårdsplanerna. Över den äldsta gatubeläggningen fanns ett eller flera sättsandslager och däröver en kullerstensläggning (KG32). Kullerstensläggningen hörde tydligt ihop med den stenlagda gårdsplanen i stadstomtens yngsta fas (KG27). Gränsen mellan gårdsplan och gata hade markerats med en rad med större stenar i öst-västlig riktning (KG31).

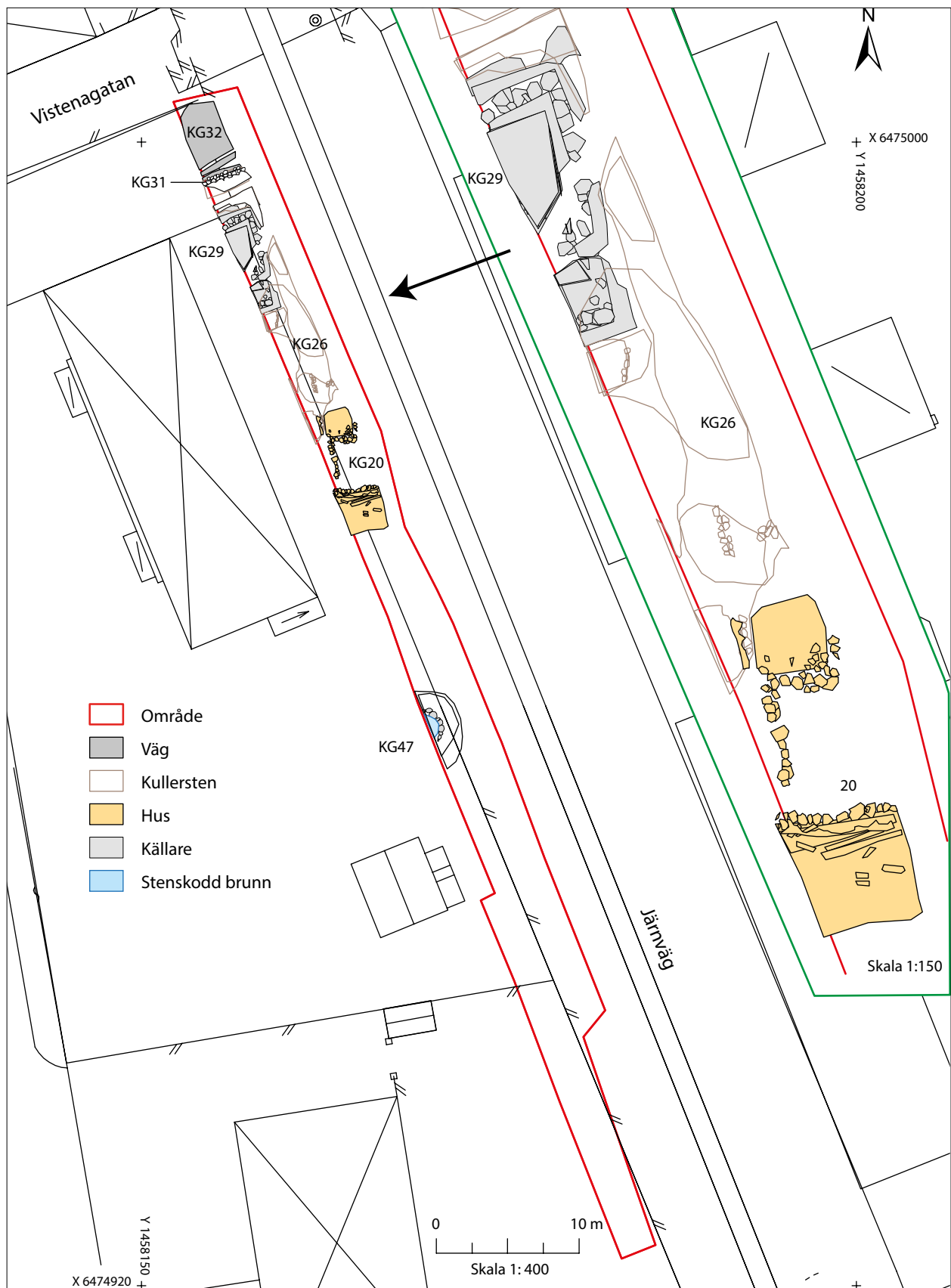

Fig 23. Planritning över fas 7, KG20, 26, 31 och 32. Den yngsta bebyggelsefasen uppfördes efter en brand, troligen omkring 1400-talets mitt. Huset på den östra tomten byggdes då upp på nytt på den gamla grunden. Gårdsplanerna och gatan fick ny kullerstensläggning strax efter, eller i samband med detta.

Fig 24. Innan man byggde det yngsta huset hade svackan över den äldre nedgrävningen fyllts ut. Därefter hade fundamentet byggts om med sten och tegel. Den västra delen av det äldre huset fick nu en kullerstensbeläggning och utgjorde gårdsplan. KG20 fotograferat från norr. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fig 25. I den yngsta byggnadsfasen stenlades gårdsplanerna. Kanske fungerade dräneringsrännorna även som tomtgränser. På bilden visas den södra delen av A660, sedd från norr. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Fas 8. Rasering

Över hela den norra delen av undersökningsområdet fanns ett omfattande raseringslager från den yngsta bebyggelsen som gradvis tunnade ut mot söder (KG23, A511).

Under 1400–1500-talet minskade Skänninges betydelse, delvis på grund av konkurrens från Vadstena. År 1543 framtog Gustav Vasa staden dess stadsprivilegier och uppmanade skänningeborna att flytta till Vadstena. Det är också möjligt att de båda stadsbränderna under 1400-talet påskyndade processen. Efter reformationen stängdes det intilliggande konventet och år 1547 gav Gustav Vasa order om att tegel skulle brytas ur konventsbyggnaderna (Hasselmo 1983:10). Någon gång under den här perioden raserades troligen även bebyggelsen på stadsgårdarna.

I raseringslagret fanns en mängd sten, tegel och andra föremål. Lagret innehöll bland annat spik, hästkosöm, ett bryne, en lie, en nyckel och en kam (F23–35, 39–46, 159). En del av föremålen kommer säkerligen från den raserade byggnaden. Andra föremål kan ha hamnat där i efterhand om området legat öppet under en period. Från lagret finns tretton keramikskärvor som dateras mellan 1350–1700. Majoriteten av dem är yngre rödgods som dateras till tidigt 1600-tal. Inget tyder på att det fanns någon bebyggelse på stadsgårdarna under efterreformatorisk tid.

Fas 9. Odlingjord och ängsmark

Över raseringslagret från den yngsta bebyggelsen fanns ett tjockt homogent lager som tolkades som ett odlingslager (KG22, A376). Lagret schaktades bort med grävmaskin.

På 1638 års geometriska karta ligger undersökningsområdet inom stadsbebyggt område, men i dess ytterområde. Stadens tullstaket ser ut att löpa över undersökningsområdet södra del. I den geometriska kartan från år 1713 utgör området för den medeltida Vistengatan, vid undersökningsområdet, av en långsmal tomt, tomtnummer 31 i fig 26. I kartbeskrivningen beskrivs den som *"herr borgmästarens kålåker"* och *"stadsvall"*. Resten av området ägs av en Nils Anders och brukas som äng. Området används troligen för odling och som ängsmark från det att bebyggelsen rivs under 1500-talet fram tills att järnvägen anlades på 1870-talet. I odlingslagret A376 hittades en lie vilket stämmer väl överens med tolkningen som jordbruks- och ängsmark (F 17). Även i det övre raseringslagret påträffades ett stort bryne vid schaktning som troligen använts för skärpning av liar eller dylikt (F1).

Byggnadslämningar i söder?

I den södra delen av undersökningsområdet fanns ett flertal stolphål och ett fundament som var nedgrävda genom raseringslagret A511 (KG58, 66). De kan vara rester av en byggnad. Den skulle i så fall ha legat i stadens ytterkant på gränsen mot stadens jordar, det skulle exempelvis kunna vara en ängslada. Dateringen är oklar men sannolikt efterreformatorisk. Flera av nedgrävningarna innehöll tegel och enstaka skärvor av yngre rödgods.

Fas 10. Järnvägen anläggs

Järnvägen genom Skänninge anläggs på 1870-talet. Vid undersökningen påträffades flera stolphål som alla låg på en linje längs med järnvägen (KG27). Nedgrävningskanterna var ibland svåra att se och flera av dem tolkades ursprungligen tillhöra äldre kontexter. Antingen hör den samman med järnvägen eller så kan den ha markerat en tomtgräns. Vid undersökningen på den andra sidan järnvägen påträffades en liknande stolphålsrad utmed den sidan av järnvägen

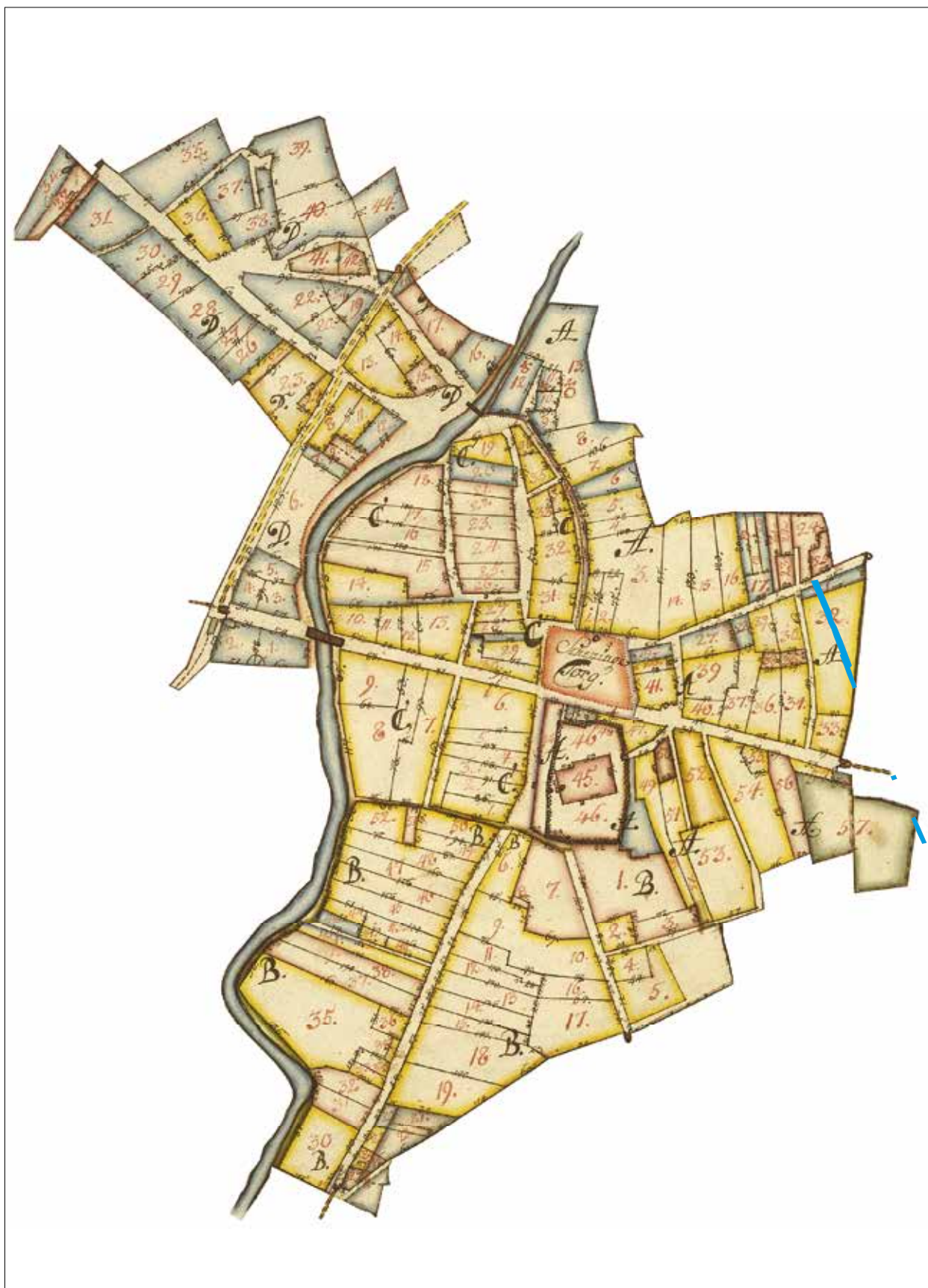

Fig 26. 1713 års geometriska karta, Lantmäteristyrelsens arkiv akt D98-1:5, copyright Lantmäteriet.
På kartan har också undersökningsschakten lagts in.

Fyndmaterialet

Inledning

Fyndmaterialet har delvis även presenterats i samband med den kronologiska genomgången av resultaten. Härunder presenteras fynden indelade i kategorier utifrån sin funktion. Trots de välbevarade kulturlagren var fyndmaterialet från kvarteret Fogden relativt litet, 168 fyndposter har registrerats. Jämfört med undersökningen i kvarteret Radiatorn där knappt 2000 fyndposter registrerades är skillnaden markant. Det beror sannolikt på skillnaden i insamlingsmetod, där det sistnämnda materialet vattensållades. Väderförhållanden med väta, kyla och snö kan också ha spelat in. Trots detta verkar det även röra sig om en reell skillnad i antalet föremål.

Fyndmaterialet ger ingen total bild av vad som använts i stadsgårdarna eftersom vissa material inte bevaras i samma utsträckning, exempelvis har inga föremål av trä eller textil påträffats. Generellt kan sägas att fyndmaterialet verkar härstamma från ett normalt hushåll och tyder inte på att något speciellt hantverk utövats på stadsgårdarna, utöver de hantverk som normalt bedrivs inom ett hushåll.

Kärl

Keramik av typerna stengods och rödgods från undersökningen har specialstuderats av Mathias Bäck och en mer utförlig analys presenteras i bilaga 11. Den äldre keramiken av typen äldre svartgods har Mats Roslund studerat (bilaga 12). Keramiken utgör den största fyndkategorin med 72 poster. Majoriteten bland keramiktyperna är stengods. Ett fåtal skärvor antyder passning med material från undersökningen i kvarteret Radiatorn. Fördelningen mellan godstyperna liknar också den för kvarteret Radiatorn.

Nästan enbart i det översta raseringslagret påträffades skärvor av yngre rödgods (A511). Dessa kan komma från den yngsta bebyggelsen, men skulle också ha kunnat hamna där i efterhand om ytan legat öppen under en period efter övergivandet. Majoriteten av det yngre rödgodset dateras till 1600-talets första hälft. Två skärvor buteljglas hittades i fyllningen till källaren (F150, KG28).

Verktyg och redskap

De vanligast förekommande verktygen är brynen och knivar (brynen: F1, 25 49, 58 och 59, knivar: F12, 30, 54, 152). Två brynen hittades i samma grop belägen bakom huset KG50. De övriga brynena återfanns på en högre nivå i raseringslagret A511 och ett litet nålbryne låg på stenpackningen A660 (KG26).

Även en av knivarna, F33, hittades i det övre raseringslagret A511 och en annan återfanns i golvlagret till huset KG48, F96. I en av de äldsta groparna hittades också en kniv (KG71, F98).

Då den yngsta spiskonstruktionen, KG20, uppfördes hade en kniv lagts in i dess fundament. Knivar och järnföremål har i folktron ofta tillskrivits magiska egenskaper. Kanske placerades kniven där som ett skydd mot att elden skulle bryta lös igen efter att det förra huset hade brunnit ned?

Ett fåtal textilrelaterade föremål hittades. I källarens fyllning fanns en sländtrissa i form av en genomborrad höftkula (KG28, F 147). I det översta raseringslagret A511 hittades en sax/sisare (F29). Ett fragment av en keramisk sländtrissa eller möjligen en spelpjä, hittades i fyllnadssanden under bebyggelsen (KG67, A5907, F137). Ytterligare en sländtrissa av bergart återfanns i fyllningen till en av de äldsta avfallsgroparna i odlingsjorden (KG56, F82).

Ett par jordbruksrelaterade föremål påträffades i de översta lagren. I raseringslagret över huset KG48 fanns en skära och i odlingslagret A376 hittades en lie (F16–17).

Fig 27. Brynen påträffade i kv Fogden. Det största, som är över 30 cm, kan ha använts för större redskap exempelvis liar, F1. Det minsta har använts för att skärpa nålar med medan den med ett hål i har man kunnat ha hängande i sitt bälte, F25 respektive 49. Ytterligare två, väl använda brynen, påträffades i en grop, K52, bakom huset K50, F57–58. FOTO LENA ENGSTRÖM.

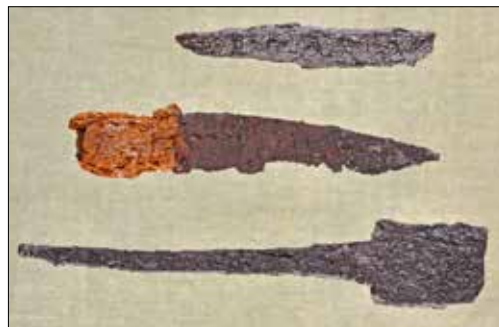

Fig 28. Tre knivar från undersökningen. Den översta kniven är sannolikt avsedd för att hänga i bältet, F33. Kniven i mitten; F98 och kniven underst; F96. FOTO LENA ENGSTRÖM.

Fig 29 (ovan). Större skära eller möjligen en lie, F16. FOTO LENA ENGSTRÖM.

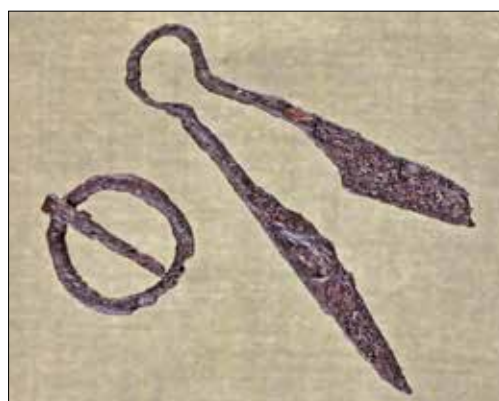

Fig 30 (t h). Ett ringspänne i järn, F146, och en sisare, F23, kanske för skägg eller hårvård påträffade på stadsgården. FOTO LENA ENGSTRÖM.

Hantverksavfall och material

Som nämnts ovan var fynden från specialiserat hantverk få. Två fynd av horn kan ha använts som råvara vid tillverkning av kammar eller andra föremål (F99, 153). Båda påträffades i sättsandslager under golvet, det ena i källaren och det andra i ett bostadshus (KG29 och 48). Det är möjligt att de inte är primärt deponerade där utan de kan ha följt med sanden från något annat område. Sanden var i övrigt ren och fri från föremål.

Personliga tillhörigheter och klädedräkt

Från undersökningen finns tre kamfragment, samtliga är dubbelsidiga och tillverkade i ben. Ett fragment hittades i raseringslagret A511, ett i ett fyllnadslager på gårdsplanen som innehöll en del avfallsmaterial och det tredje i ett brandlager efter den äldsta branden (F24, 143, 151).

Söljor, som troligen hört till klädedräkten, hittades i två olika kontexter. Den ena fanns i sättsanden till kullerstensläggningen i den yngsta byggnadsfasen och den andra i en grund grop i odlingsjorden (F146, 160).

Byggnadsdetaljer och inredning

Byggnadsdetaljerna bestod i första hand av spik, varav tjugo stycken har registrerats. Två skärvor fönsterglas insamlades från raseringslagren från den yngsta byggnaden (F5, KG20). Två föremål har tolkats som nycklar (F159, 165). Den ena låg i raseringslagret A511 och den andra hittades i fyllningen till den yngsta brunnen (KG47)

Fig 31. I det raseringslager som bildades när den yngsta bebyggelsen revs låg en nyckel, F159. FOTO LENA ENGSTRÖM.

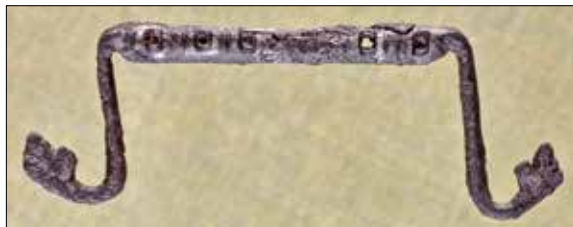

Fig 32. Handtag sannolikt avsett för en mindre kista, F148. Själva handtaget är dels dekorerat med linjer och dels med genomgående hål mellan dessa, där det skulle kunna ha hängt läderband. Hankarna på handtaget är även de dekorerade. Troligen föreställer de djurhuvuden, tassar eller ett bladverk.

FOTO LENA ENGSTRÖM.

Fig 33. I ett stolphål som verkar ha ingått i en yngre tomtgränsmarkering påträffades en ljushållare, F84. Fyndplatsen var i området för de bakre husen och kommer sannolikt ursprungligen från en av dessa byggnader.

FOTO LENA ENGSTRÖM.

Från husens inredning fanns enstaka föremål bevarade exempelvis ett kisthandtag, en ljushållare och ett flertal små bleck och beslag som skulle kunna komma från kistor och skrin. Kisthandtaget hittades i fyllningen till källaren (F148, KG29). Ljushållaren var av järn och låg i ett stolphål i bostadshuset på den östra tomten (F84).

Mynt

Två mynt påträffades vid undersökningen. Det ena myntet var en penning präglad under perioden 1400–1420 under Erik av Pommern. Myntet hittades i raseringen till källaren KG29 (F19). Det andra myntet var en medeltida penning men kunde inte identifieras närmre. Det hittades i raseringslagren från den yngsta bebyggelsen (A200, F18).

Naturvetenskapliga analyser

Djurben

En analys av det insamlade djurbensmaterialet har gjorts av Maria Vretmark och presenteras i bilaga 9.

Arkeobotanisk analys

Genomfördes av Jens Heimdahl och presenteras i bilaga 8.

Kvarteret Radiatorn

Efter rivningen av silon rensades husets grundschakt fram i norr. Den norra sektionen vette mot den yta som delundersöktes år 1960 (Lindqvist 1961). Vid undersökningen på 1960-talet grävdes endast de övre lämningarna fram, därefter stoppades exploateringen.

I den upprättade sektionen var jordlagren till största delen omrörda men en relativt ostörd bild av de olika nedgrävningarna framträdde i den sandiga undergrunden. Längst i väster fanns en mer än 0,75 meter djup och mer än 1,5 meter bred nedgrävning. Fyllningen var skiktad med träkol och silt. Storleksmässigt och lägesmässigt på stadsgården i förhållande till Vistengatan skulle det kunna röra sig om en källargrop även om inget väggmaterial påträffades.

Drygt en meter öster om denna fanns en 0,75 meter bred och 0,5 meter djup nedgrävning med rak kant och en två meter bred och 0,75 meter djup nedgrävning med mer rundad kant. Fyllningen i dessa bestod av varvad silt och humus. Den ena var grävd genom den andra. Troligen rör det sig om nedgrävningar för en tomtgränsmarkering vilket möjligen några rännor tre meter österut annars skulle kunna vara. Det rörde sig om minst två rännor som var fyllda med vattenavsatta skiktade lager. I den östra delen av sektionen fanns ett stolphål som verkar ligga i linje med den stolphålsrad som påträffades vid undersökningen på 1960-talet. Den tolkas ha utgjort en eftermedeltida tomtgräns tvärs över den då igenlagda Vistenagatan (se bilaga 22; sektionssritning i kvarteret Radiatorn sedd mot norr. Upprättad i den norra delen av stadsäga 273. Sektionen är inte helt rak. Från A löper sektionen ostnordost till B. Från B vinklar den av mot nordnordost för att vid C återigen fortsätta mot ostnordost).

- 1 Nedgrävning, fyllning av skiktade lager av träkol och silt – källare?
- 2 Undergrund, gul sand.
- 3 Humös silt – odlingsjord?
- 4 Två nedgrävningar fyllda med silt och humus skiktvis.
- 5 Nedgrävning med fyllning av humus – yngre?
- 6, 7 Nedgrävningar med skiktade vattenavsatta lager – rännor?
- 8 Nedgrävning med humus, tegel och sten – yngre stolphål).

Kvarteret Magasinet, Sprättegatan

Ett 3x20 meter långt schakt grävdes med maskin på platsen för den numera försvunna Sprättegatan. Platsen lokaliserades utifrån äldre kartmaterial.

I undergrunden framträdde två hålvägsformade konstruktioner, A och H. De var båda tre meter breda och 0,3–0,4 meter djupa. Avståndet mellan dem var fyra meter men troligen har även denna yta mellan hålvägarna brukats som gata eftersom den var stenlagd. Sammantaget fanns det med andra ord ett tio–tolv meter brett område som innehöll flera sträckningar av gatan.

I den nordligaste hålvägen påträffades tegel vilket indikerar att den troligen inte är äldre än 1200–1300-tal, A. Inga yngre gatunivåer fanns ovan denna hålväg. Hålvägen täcktes i stället av ett cirka 0,4 meter tjockt odlingslager med djurben och eventuell gödsel, 1.

Stenläggningen mellan de båda hålvägarna utgjordes av en tät småstenspackning med träpinnar och djurben, B. Ett av dessa ben, från nöt, ¹⁴C-daterades till perioden 1220–1295 (Ua-29266, bilaga 18). Inget tegel påträffades. Bredden på stenläggningen var nästan fyra eller nio meter. Det fanns nämligen ett parti med stenar, söder om den södra hålvägen, som kan ha ingått, C. Det södra partiet verkar dessutom ha kantats av större stenar, D. Det kan tolkas som att hålvägen bildats av mycket nyttjande i detta parti av den stenlagda gatan.

Stenläggningen täcktes av ett 0,4 meter tjockt sättsandslager som fortsatte vidare ut över den södra hålvägen, 2. I toppen av sättsanden fanns en stenläggning som var åtta och en halv meter bred, E. Förutom gråsten i storleken 0,05–0,2 meter innehöll den även tegelbitar. På stenläggningen hade ett tunt gödsellager bildats, 3.

Från den södra hålvägen, H, daterades en enkvist från rustbädden genom ¹⁴C-analys till 1220–1280 (GrN-32299, bilaga 19).

Drygt en halv meter norr om vägområdet löpte en pinnrad parallellt med hålvägen, G. Den bör ha inhägnat odlingsjorden norr om gatan, 1. Det är då rimligt att tolka det som att denna 0,4 meter tjocka odlingsjord tillkommit under lång tid och att endast en mindre del av denna utgjort odlingsjord då hålvägen var i bruk.

Söder om gatuområdet begränsades den yngsta stenlagda gatan av ett dike, F. Diket som var 0,6 meter djupt och 0,4 meter brett innehöll enstaka tegel och spetsade stolpar. Denna konstruktion kan ha avgränsat gatan mot odlingsmarken söderut, 4. I odlingsjorden förekom tegel ända ner mot botten.

Hela området täcktes av ett 0,4–0,8 meter tjockt lager av gul melerad sand och grå silt, 5 (se bilaga 21; sektionssritning i kvarteret Magasinet, genom Sprättegatan, sedd mot öster).

I ett tolv meter långt parti dokumenterades olika generationer av den numera försvunna Sprättegatan, från 7 till 19 meter på ritningen. Sektionen löper snett genom gatuområdet varför den verkliga bredden på området är något mindre.

- 1 Odlingsjord med mycket gödsel och enstaka djurben.
 - 2 Gul och grön sättsand.
 - 3 Gödsellager avsatt på gatan.
 - 4 Odlingslager med tegel ända ner mot botten.
 - 5 Gul melerad sand och grå silt. Utfyllnad för järnvägen.
- A Humöst lerigt lager med enstaka tegelbitar. Avsatt i norra hålvägen.
- B Tät småstenspackning, träpinnar och djurben. Ej tegel. Gatubeläggning mellan de båda hålvägarna. Ett av dessa ben, från nöt, ¹⁴C-daterades till 1220–1295 (Ua-29266, bilaga 18).
- C Småstenspackning söder om den södra hålvägen. Möjligen rör det sig om samma stenpackning som B, som senare då hålväg F har brukats, har körts sönder i dess mittparti.
- D Sten 0,3x0,4 meter. Vägens kantsten.
- E Den yngsta vägbeläggningen utgjordes av 0,05–0,2 meter stora stenar och tegelbitar som låg i ett humöst lerigt lager.
- F Dike, avgränsning av gatan och stadsjordarna. En halv meter djupt och 0,45 brett. I diket hade en spetsad stolpe stuckits ned. I fyllningen fanns tegel.
- G En rad med mindre pinnar följde vägkanten.
- H Fyllningen i den södra hålvägen bestod av humös lera, pinnar och småsten. En enekvist daterades med ¹⁴C-analys till perioden 1220–1280 (GrN-32299, bilaga 19).

Fig 34. Rikard Hedvall sitter mitt på Sprättegatans yngsta stenbeläggning. Bakom grävmaskinen löper Linköpingsgatan. Här löpte tidigare järnvägsspåret. FOTO RAÄ, UV ÖST.

Linköpingsgatan

I korsningen av Linköpingsgatan och järnvägen maskingrävdes ett 3x3 meter stort schakt. Djupet från dagens gatunivå ner till undergrunden var 2,3 meter. Kulturlagrens mäktighet kan till stor del sägas bero på utfyllnader för järnvägen. Linköpingsgatan anlades på ett 0,4 meter tjockt humuslager innehållande djurben mm, 2. Det bör vara ett odlingslager på stadens jordar. Den äldsta gatubeläggningen har utgjorts av en stenläggning. Ovan denna låg ett 0,2 meter tjockt raseringslager. Möjligen har lagret lagts ut som uppfyllning och fundament för en ny gatunivå. Ett 0,4 meter tjockt lager med flammig sand däröver har sannolikt innehållit flera nivåer med stenbeläggningar till gatan. I toppen av sektionen syns de tre yngsta beläggningarna med asfalt, huggen gatsten och naturstensbeläggning (se bilaga 23: sektionsskiss genom ett parti av Linköpingsgatan sedd mot väster.

- 1 Undergrund, gul sand.
- 2 Humus, kol, gödsel?, djurben, slagg, sand- och lerlinser – odlingslager?
- 3 Stenläggning – gatan.
- 4 Raseringslager med tegel, kalkbruk och sten.
- 5 Humös sand, grus, tegel – utfyllnad för järnvägen 1800-tal.
- 6 Flammig sand.
- 7 Sand – sättsand.
- 8 Stenläggning – gatan.
- 9 Sand – sättsand.
- 10 Huggen gatsten.
- 11 Asfalt.

Utvärdering

I denna avslutande del av rapporten jämförs resultaten från undersökningen med de på förhand uppställda målsättningarna. Utvärderingen fokuserar främst på de för kvarteret Fogden specifika frågeställningarna. Flera av resultaten har framkommit eller styrkts i jämförelser med tidigare genomförda undersökningar i Skänninge. Resultaten från undersökningen bidrar även till tolkningen av de inom Skänningeprojektet, gemensamt uppsatta målen.

Måluppfyllelse

Målsättningarna inför undersökningen fokuserades till stor del på att bekräfta och komplettera tolkningar gällande större strukturer från de tidigare undersökningarna. Då undersökningsområdet breddades kom målen att fokuseras mer på att dokumentera och tolka den bebyggelse som framkom i stadsgårdarna inom den aktuella undersökningsytan.

- Ett av de uttalade målen var att klargöra stadstomternas storlek. En tomtgräns har föreslagits löpa genom schaktet i nord-sydlig riktning. Den kunde identifieras genom riktningen på byggnadslämningarna och genom ett skilje i stratigrafin. Det är möjligt att den även markerats med ett plank under en period och i slutfasen genom rännen i stenläggningen. Om man kopplar ihop den med den västra tomtgränsen i kvarteret Radiatorn skulle det innebära en tomtbredd på omkring tio meter för en av tomterna. Möjligen fanns ytterligare en tomtgräns i den södra delen av undersökningsområdet. Bara den allra sydligaste delen av den tomten skulle i så fall ha ingått i undersökningen.
- En målsättning var att bekräfta att vallgraven, som utgjort stadens befästningsverk, fortsatte även i kvarteret Fogden. Detta kunde inte beläggas. Trots att inga synbara störningar fanns inom området där den förmodades ha funnits syntes inga spår av vallgraven. En stor nedgrävning som var 2,5 meter i diameter och 0,6 meter djup påträffades. Den tolkades inledningsvis vara vallgraven, men visade sig senare vara rund i formen (A6205). Fyllningen bestod av relativt tjocka varviga lager med ljusgul och ljusbrun sand. Möjligen kan det ändå finnas ett samband med vallgraven.
- Den tredje på förhand uppställda målsättningen berörde Vistenagatan. Kunde de äldre faserna identifieras och på så vis komplettera och detaljera tidigare undersökningsresultat? I botten fanns en äldsta stenläggning som var anlagd direkt över den orörda sanden och över detta fanns ett avsatt ljusbrunt sandlager. Stenläggningen var troligen samtida med den äldsta undersökta bebyggelsen i kvarteret. Några spår av den äldsta hålvägen som undersöktes på den andra sidan om järnvägsspåret fanns inte. De kan förmodas finnas något längre norrut eftersom den hade en annan orientering än den senare gatan.

Över stenläggningen och det avsatta gatulagret fanns ett tjockt sandlager och ytterligare en stenläggning. Troligen bestod lagret av flera sandlager som utgjort sättsandslager för ytterligare eventuella uppbrutna stensättningar som existerat mellan de bägge påträffade stenläggningarna. Den yngsta kullerstensläggningen kunde kopplas samman med stadsgårdarnas bebyggelse i deras slutskede under 1400–1500-talet. Därefter raserades bebyggelsen och det var eventuellt i samband med detta som vägen flyttades norrut till sitt nuvarande läge. Området för den äldre vägsträckningen kom att användas som kålgård under 1600–1800-talen.

- Utöver de tre ovan nämnda målen dokumenterades äldre odlingsjor­dar och byggnads­lämningar inom de medeltida stadsgårdarna. Innan stadsgårdarna bebyggdes utnyttjades marken för odling med årder och spade. Troligen föregick odlingen stadsgårdarnas etablering i området, alternativt så brukades tomterna i stadens ytterområde som kålgårdstomter innan de bebyggdes. Att inga tomtgränser påträffades i odlingsjorden kan tala emot den senare nämnda tolkningen. Bebyggelsen etablerades under högmedeltid och revs troligen under 1500-talet. Medeltida byggnadslämningar i minst tre faser kunde dokumenteras på minst två, eventuellt tre, olika tomter. Bebyggelsen hade berörts av två omfattande bränder. Undersökningen gav ny information om tomternas utnyttjande, disposition och storlek. Dispositionen av bebyggelsen på de olika gårdarna liknade varandra. De tolkas ha haft bostadshuset placerat en bit in på tomten och under högmedeltid eller medeltidens slut anlades källare i området ut mot Vistenagatan. På bakgårdarna fanns brunnar och avfallsgropar. Den södra delen av tomterna, på gränsen mot stadens jor­dar, utnyttjades också för småskalig odling.
- Kvarteret Radiatorn, Magasinet och Linköpingsgatan.
Målsättningen för undersökningarna i kvarteret Magasinet och i Linköpingsgatan var att dokumentera och karaktärisera gårdarna men också att försöka datera Sprättegatan. Detta lyckades, olika material från gatan daterades till 1200-tal.
I kvarteret Radiatorn var målsättningen att belägga äldre tomtgränser. Rännor och stolphål som dokumenterades har sannolikt utgjort dessa tomtgränser även om detta inte är helt klart.

Genomförande

Undersökningen genomfördes i stort sett som planerat även om det fanns vissa försvårande omständigheter. Ett snöoväder satte stopp för fältarbetet under en dag. Mycket tid lades också på att skyffla snö och is från täckmattor och att rulla av och på dem. Det gällde också att förankra dem ordentligt med sten, annars riskerade de att blåsa upp på det intilliggande järnvägsspåret av tågens luftdrag.

Metalldetekteringen gav dåligt resultat då detektorn inte kunde användas i den utsträckning som det hade varit önskvärt. Elen i tågens strömförsörjning störde signalen från detektorn.

På grund av tidspressen inför den hastigt påkomna utökade undersökningen var det också svårt att samla personal som kunde medverka under hela undersökningen. Flera personer deltog under kortare perioder, vilket ibland gjorde det svårt att få kontinuitet i fältarbetet, i fråga om tolkningar och metodik samt behålla kontrollen över de stratigrafiska relationerna mellan olika kontexter. En matris upprättades och fylldes på under fältarbetets gång. Kontexter grupperades och registrerades fortlöpande. Som redan nämnts förekom avvikelser från planerad metod exempelvis gällande hur kontexterna registrerades och grupperades.

Undersökningsytans långsmala karaktär utgjorde till viss del en svårighet i sig genom att ett stort antal av konstruktioner och lager fortsatte utanför undersökningsområdet och kunde därmed inte undersökas i sin helhet. Det faktum att tomtgränsen löpte tvärs igenom undersökningsområdet gav oss möjlighet att studera delar av två tomter och uppskatta tomternas bredd. Men det gjorde också att bilden av respektive tomt blev relativt begränsad. Vid diskussioner och tolkningar kring tomternas nyttjande och fasindelning måste man ha i åtanke att stora delar av tomterna låg utanför undersökningsområdet. Äldre nedgravningar hade i flera fall orsakat sättningar som försvårade tolkningen av flera av de yngre kontexterna.

På det stora hela förlöpte fältarbetet utan några större missöden utöver väder och vindförhållanden.

Resultat

Undersökningen svarar väl upp mot de uppställda målsättningarna. Genom att jämföra resultaten med tidigare undersökningar har vi fått ny kunskap om hur stadsgårdarna varit disponerade. När det gäller stadens gatunät har också bilden klarnat genom undersökningar av Linköpingsgatan, Vistenagatan och Sprättegatan.

Innan stadsgårdarna etablerades i området brukades det som odlingsmark där vi kunnat se spår av årder och spade. I odlingsjorden grävdes i slutskedet ett flertal stora gropar som användes för avfall och gödsel. Bebyggelsen etablerades under högmedeltid, troligen kring 1300-talets mitt efter att området markberetts och fyllts upp med sand. Vi har kunnat konstatera att tomterna utmed Vistenagatan var långsmala med kortsidan mot gatan. De var ungefär 50–60 meter långa och 10 meter breda. Vissa mönster i bebyggelsens utveckling och disposition på tomterna har kunnat iakttas.

Området närmast gatan verkar inledningsvis ha varit fritt från bebyggelse, som istället uppfördes ett stycke in på tomten. Husen var uppförda på syllstenar. I området bakom bebyggelsen mot stadens jordar hade man anlagt brunnar och avfallsgropar. Bakom brunnarna och söderut utnyttjades marken för småskalig odling med spade. Omfattande bränder drabbade stadsgårdarna vid minst två tillfällen. Efter den första branden anlades hus på stensyll och i området närmast gatan byggdes ett hus med stenkällare. Även denna bebyggelse brann ned och de nya husen som byggdes upp revs troligen under 1500-talet. Rivningen skedde eventuellt efter reformationen i samband med att Skänninge framtogs sina stadsprivilegier och det intilliggande konventet stängdes.

Stadsgårdarnas utformning och bebyggelsens disposition liknar också den bebyggelse som senare etablerades i Vadstena. Vid undersökningar där år 1995–1998 undersöktes långsmala stadsgårdar som var ungefär 10–15 meter breda och 50–70 meter långa. Även där låg bostadshusen indragna från gatan ungefär mitt på tomten. Området intill huset och ut mot gatan hade i vissa fall stenlagts och i området bakom huset fanns spår av kålgårdar. På de tio stadsgårdarna som undersöktes där påträffades bara en brunn, kanske berodde detta på närheten till vattnet, men liksom i kvarteret Fogden var brunnen placerad på bakgården (Hedvall 2002:20).

På de äldsta kartorna över Skänninge från 1600–1700-tal brukas undersökningsområdet som odlings- och ängsmark. Den arkeologiska undersökningen tycks också bekräfta detta. Inget tyder på någon omfattande bebyggelse på tomterna under 1600–1700-tal, möjligen fanns det rester av en ängslada eller liknande i den södra delen av undersökningsområdet. På 1870-talet anlades järnvägen i området.

Sammantaget bidrar resultaten med ny kunskap kring Skänninges medeltida historia och utveckling, samt ger ny kunskap om bebyggelsens karaktär i ett ytterområde längs stadens östra infartsväg.

Referenser

Tryckta källor

- Bergqvist, J. 2009. *Motalagatan–Skenaån*. Rapport UV Öst 2009:3. Riksantikvarieämbetet UV Öst. Linköping.
- Bergqvist, J. & Lindeblad, K. In print. Storgårdar under vikingatid och tidig medeltid. I Hedvall, R., Lindeblad, K. & Menander, H. (red). *Bröder borgare och bönder. Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia*. Riksantikvarieämbetet, UV Öst. Linköping.
- Bergqvist, J. & Hedvall, R. 2009. *Vistenagatan–Linköpingsgatan*. Rapport 2009:8. Riksantikvarieämbetet UV Öst. Linköping.
- Hasselmo, M. 1983. Medeltidsstaden 40. Skänninge. Rapport. Stockholm. Riksantikvarieämbetet.
- Hedvall, R. (red). 2002. *Arkeologi i Vadstena*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar skrifter 46. Linköping.
- Kulturhistorisk lexikon (1980) Danmark.
- Konsmar, A. & Menander, H. 2009. *S:t Olofs konvent*. Rapport UV Öst 2009:5. Riksantikvarieämbetet, UV Öst, Linköping.
- Trinks, I. 2005. Ground Penetrating Radar surveys for Archaeological Prospection at Skänninge 2005. Methodology, data acquisition, results, interpretation.
- Schück, A. & Schück, H. 1970. Ur Skänninges medeltidshävd. I Lindahl, A. (red) *Skänninge stads historia*. Linköping.

Otryckta källor

- Arfalk, K. & Lindeblad, K. i manus. *Motalagatan–Skenaån, västra sidan*.
- Eriksson, J. 1979. Stencil i Topografiska arkivet på Östergötlands museum. Berör en undersökning i Vistenagatan.
- Lindqvist, G. 1960. Stencilrapport Topografiska arkivet Östergötlands länsmuseum. Berör provundersökningar på tomt nummer 2 i kvarteret Rätten. Linköping.
- Lindqvist, G. 1961. Stencilrapport Topografiska arkivet Östergötlands länsmuseum. Berör provundersökningar på byggnadstomt tillhörig Östgöta Lantmännens Centralförening, belägen på norra delen av stadsäga 273 i Skeninge. Linköping.
- Svedberg, V. 1979. *Provundersökning i Kv Rådmannen i Skänninge* Stencilrapport i ATA Riksantikvarieämbetet.
- Svensson, K. 1980. *Kvarteret Rådmannen 5, 6, 7 och 12, Skänninge, Östergötland*. RAÄ och SHM, Undersökningsverksamheten 1980:32.

Arkivmaterial

- 1713 års karta, Lantmäteristyrelsens arkiv akt D98-1:5.
- Geometrisk karta från år 1638, Lantmäteristyrelsens arkiv akt D98-1:d7:1-3.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-00204-2009

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-34742-08, 2009-03-11

Projektnummer: 11213

Intrasisid: O2009:6

Rapportnummer: 2013:50

Läge: Ekonomiska kartan, blad 8F 5b, 8F 4b

Koordinatsystem: RT 90 2,5 g V

Koordinater för undersökningsytans mittpunkt: X6474967 Y1458168

Höjdsystem: RH00

Undersökningstid: 23 februari–30 april 2009

Undersökt yta: 358 m²

Projektgrupp: Jeanette Gustavsson, Rikard Hedvall, Ebba Knabe, Karin Arfalk,

Annika Konsmar, Helén Romedahl, Peter Jönsson, Pär Karlsson,

Annika Nordström, Maria Petersson och Karin Lindeblad

Grävningssledare: Jeanette Gustavsson

Projektledare: Rikard Hedvall

Arkiv: Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm; foto Unr. 5327:1–159

Fynd: F1–168 förvaras på RAÄ, UV Öst i väntan på fyndfördelning

Följande bilagor finns att hämta på; www.arkeologiuv.se

- Bilaga 1. Kontextgruppstabell
- Bilaga 2. Kontextgruppsmatris
- Bilaga 3. Enskilda kontextgruppsmatriser
- Bilaga 4. Fyndtabell
- Bilaga 5. Odlingens arkeologi i Skänninge
Karin Lindeblad och Maria Petersson, RAÄ, UV Öst
- Bilaga 6. Myntbestämning
Monica Golabiewski Lannby, Myntkabinettet
- Bilaga 7. Dendrokronologisk analys
Hans Linderson, Kvartärgeologiska avdelningen, Lunds universitet
- Bilaga 8. Makrofossilanalys
Jens Heimdahl, RAÄ, UV Mitt
- Bilaga 9. Osteologisk analys
Maria Vretmark, Västergötlands museum
- Bilaga 10. Föremålsfotografier
Elisabeth Arwidsson och Lena Engström, RAÄ, UV Öst
- Bilaga 11. Keramisk analys
Mathias Bäck, RAÄ, UV Mitt
- Bilaga 12. Keramisk analys
Mats Roslund, Lunds universitet
- Bilaga 13. Planritningar av odlingsbäddar
- Bilaga 14. Konserveringsrapport
Ebba Phillips och Vivian Smits, Västarvet
- Bilaga 15. Vedartsanalys
Ulf Strucke, RAÄ, UV Mitt
- Bilaga 16. Sektionsritning
- Bilaga 17. Resultat av ¹⁴C-datering
Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet
- Bilaga 18. Resultat av ¹⁴C-datering från kv Magasinet
Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet
- Bilaga 19. Resultat av ¹⁴C-datering från kv Magasinet
J. van der Plicht, Fakulteit wiskunde en natuurwetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen
- Bilaga 20. Vedartsanalys i kv Magasinet
Ulf Strucke, RAÄ, UV Mitt
- Bilaga 21. Sektionsritning från kv Magasinet
- Bilaga 22. Sektionsritning från kv Radiatorn
- Bilaga 23. Sektionsritning från Linköpingsgatan